ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΔΥΤΙΚΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ
ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗ ΣΧΟΛΗ ΦΛΩΡΙΝΑ
ΤΜΗΜΑ ΝΗΠΙΑΓΩΓΩΝ

<u>ΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ</u>

Κριτική Ανάλυση Λόγου και Κριτικός Γραμματισμός σε Λαϊκά Παραμύθια

ΦΟΙΤΗΤΡΙΑ: **ΦΛΩΡΑΚΗ ΑΝΔΡΙΑΝΑ**
ΑΕΜ: 2619

ΕΠΟΠΤΡΙΑ: ΣΤΑΜΟΥ ΑΝΑΣΤΑΣΙΑ, ΕΠΙΚΟΥΡΗ ΚΑΘΗΓΗΤΡΙΑ
Β' ΒΑΘΜΟΛΟΓΗΤΗΣ: ΝΤΙΝΑΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ, ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ

ΦΛΩΡΙΝΑ, ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΣ 2016

Πίνακας περιεχομένων

Πρόλογος.....4

Περίληψη 5

Μεθοδολογία.....6

Κυρίως θέμα 7

I. Κριτικός γραμματισμός και Κριτική γλωσσική επίγνωση 7
α. Λειτουργικός γραμματισμός:.....9
β. Χειραφέτηση σύμφωνα με Fairclough, Janks και Ivanic:.....9
γ. Παιδαγωγική των κειμενικών ειδών: 10

II. Πλαίσιο εξέτασης παραμυθιών: 11

III. Το παραμύθι και η επιλογή του για τη διδασκαλία του Κριτικού Γραμματισμού: 13

IV. Εφαρμόζοντας τον Κριτικό Γραμματισμό στα λαϊκά παραμύθια και τις παραλλαγές τους: 14

Το παραμύθι ‘‘Όλοι μαζί κολλημένοι’’: 14
Παραλλαγή ‘‘Το μέλι’’: 16

Το παραμύθι ‘‘Τα τρία αδέρφια, το μαγικό πουλί και η κλέφτρα βασιλοπούλα’’: 17
Παραλλαγή ‘‘Η γλώσσα των ζώων’’: 20

Το παραμύθι ‘‘Η γλώσσα των βατράχων’’ : 21
Παραλλαγή ‘‘Τα τρία αδέρφια’’: 23

Το παραμύθι ‘‘Ο μαγικός μύλος’’:.....25
Παραλλαγή ‘‘Γιατί η θάλασσα είναι αλμυρή’’:.....26

Το παραμύθι ‘‘Ο αγαπημένος των γυναικών’’ : 27
Παραλλαγή από την Πελοπόννησο:.....29

Το παραμύθι ‘‘Το ψέμα κι η αλήθεια’’: 30
Παραλλαγή ‘‘Ο γούμενος κι η αλήθεια’’ :.....31

Το παραμύθι ‘‘Η κουκιά’’ : 32
Παραλλαγή ‘‘Ο Τζακ και η φασολιά’’: 33

Το παραμύθι ‘‘Το κουκάκι’’:.....34
Παραλλαγή ‘‘Ο Κοντορεβιθούλης’’: 35

Συμπεράσματα: 37

Βιβλιογραφικές Αναφορές: 40

Παράρτημα 45

Πρόλογος

Η εργασία αυτή, εκπονήθηκε στο πλαίσιο του μαθήματος επιλογής «Κριτικός Γραμματισμός» , του Στ' εξαμήνου του τμήματος Νηπιαγωγών της Παιδαγωγικής Σχολής του Πανεπιστημίου Δυτικής Μακεδονίας και αποτελεί εργασία επί πτυχίω.

Ευχαριστώ την επόπτριά μου, Επίκουρη Καθηγήτρια Αναστασία Στάμου για την υπομονή, την επίβλεψη και την καθοδήγησή της στις δυσκολίες που υπήρξαν ώστε να πραγματοποιηθεί αυτή η εργασία.

Περίληψη

Η παρούσα πτυχιακή εργασία ασχολείται με τα φαινόμενα της Κριτικής Ανάλυσης του λόγου και του Κριτικού Γραμματισμού στα λαϊκά παραμύθια και τις παραλλαγές τους, με σκοπό τη συνειδητοποίηση από μέρους των μαθητών του ρόλου που διαδραματίζει η γλώσσα στην κατασκευή μιας πραγματικότητας αλλά και στην διαμόρφωση της ίδιας από αυτήν την πραγματικότητα, ώστε να οδηγηθούν σε μια ελευθερία μέσω της γνώσης και να συμβάλλουν στη δόμηση μιας καλύτερης κοινωνίας, η οποία είναι ‘‘οπλισμένη’’ με στοιχεία για την αποκάλυψη της φενάκης και την ανάδειξη της αλήθειας, εκείνων δηλαδή των πραγμάτων που δεν ‘‘κρύβονται’’. Στα λαϊκά παραμύθια αντιλήψεις οι οποίες για παράδειγμα προσβάλουν και υποβιβάζουν το γυναικείο φύλο (χρήση σεξιστικής γλώσσας), με την εφαρμογή του Κριτικού Γραμματισμού αποκαλύπτονται οδηγώντας τις κοπέλες σε μια αυτογνωσία και αυτοεκτίμηση.

Η ανάλυση των παραμυθιών και των παραλλαγών τους πραγματοποιήθηκε με την εφαρμογή στοιχείων από θεωρίες για τον κριτικό γραμματισμό εν γένει, και ιδιαίτερα με την εφαρμογή της θεωρίας της Συστημικής Λειτουργικής Γραμματικής του Halliday, χωρίς να παραληφθούν στοιχεία που σχετίζονται με απόψεις μελετητών για τη θεματική των παραμυθιών.

Στην εργασία αφού πρώτα παρουσιάσθηκε σε τι έγκειται ο Κριτικός Γραμματισμός και η Κριτική γλωσσική επίγνωση, οι απόψεις των Baynham, Fairclough, Janks και Ivanic και η παιδαγωγική των κειμενικών ειδών, έπειτα αναδείχθηκε η σημαντικότητα επιλογής του παραμυθιού ως κειμενικού είδους για τη διδασκαλία της Κριτικής Ανάλυσης, καθώς γίνεται εύκολα αντιληπτό – χωρίς να είναι αναγκαίο να διαθέτει κάποιος επιστημονικές γνώσεις – ότι το παραμύθι βρίσκεται κοντά στο παιδί, το οποίο αρέσκεται να ονειρεύεται – πολλές φορές να ονειροπολεί, να συμφύρει το πραγματικό με το φανταστικό, και γι’ αυτό να ξεπερνά του όρια που του θέτει η ίδια η ζωή.

Μεθοδολογία

Η εργασία εκπονήθηκε αφού πρώτα έλαβε χώρα μια αναζήτηση σε δημόσιες και ιδιωτικές βιβλιοθήκες της Αθήνας και στο διαδίκτυο για την έννοια του Κριτικού Γραμματισμού, τις θεωρίες για τον Κριτικό Γραμματισμό, είτε όλα αυτά τα στοιχεία βρίσκονται υπό τη μορφή κειμένου είτε υπό τη μορφή παρουσιάσεων Power Point.

Η εργασία βασίζεται σε ανάλυση των παραμυθιών και των παραλλαγών τους, έχοντας ως βάση τη γλωσσολογική παράδοση του κριτικού γραμματισμού όπως αυτή εκπροσωπήθηκε και αναλύθηκε από τον Halliday με τη Συστημική Λειτουργική Γραμματική του, φέροντας πάντοτε στο νου το γεγονός ότι τα λαϊκά παραμύθια είναι ‘‘φορτισμένα’’ με αντιλήψεις της εποχής, οι οποίες σήμερα θεωρούνται έωλες και τροχοπέδη στην ανάπτυξη του ανθρώπου.

Η μεθοδολογία λοιπόν για την επίτευξη αυτής της εξέτασης είναι η ‘‘μέθοδος της ποιοτικής ανάλυσης του περιεχομένου’’ (content analysis), η οποία ενδείκνυται για την αποκωδικοποίηση του ‘‘υφέρποντος’’ περιεχομένου και την ανάδειξη του αξιοπρόσεκτου ή της σπουδαιότητας του θέματος. Είναι μια μεθοδολογία η οποία βασικά χρησιμοποιείται στις κοινωνικές επιστήμες διότι ακριβώς παρέχει σημαντικές δυνατότητες κατανόησης και ερμηνείας του περιεχομένου γραπτών κειμένων (το περιεχόμενο αντιμετωπίζεται ως αντανάκλαση βαθύτερων φαινομένων[1]), και παρ’ όλο που τα κριτήριά της είναι κυρίως υποκειμενικά και διαισθητικά δεν αποκλείονται η αντικειμενικότητα, το σύστημα και η γενίκευση[2].

---

[1] Χαρίτου Φ. Η., *Η εικόνα της γυναίκας στα παραδοσιακά ελληνικά παραμύθια*, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης Παιδαγωγικό τμήμα δημοτικής εκπαίδευσης, Θεσσαλονίκη 2007, σ. 71

[2] Χαρίτου Φ. Η., ό.π., σ. 71

Κυρίως θέμα

Ι. Κριτικός γραμματισμός και Κριτική γλωσσική επίγνωση

Κριτικός γραμματισμός – ή αλλιώς στοχαστικός γραμματισμός – σημαίνει να καθίσταται ο μαθητής ικανός να διακρίνει πως ο τρόπος και τα μέσα με τα οποία αποτυπώνει ο γράφων τη σκέψη του διαμορφώνονται από την ιδεολογική θέση του που συνδέεται με μορφές κοινωνικής εξουσίας, γι' αυτό και τη φανερώνουν[3]. Οι μαθητές με τον κριτικό γραμματισμό πρέπει να δίνουν έμφαση στα γλωσσικά στοιχεία, στο λεξιλόγιο (ορολογία που χρησιμοποιείται από κοινωνικές ομάδες[4]), τη γραμματική, τη σύνταξη, έτσι ώστε αποδομώντας τους λόγους (discourse) στο κείμενο να κατανοήσουν μετατρεπόμενοι σε ''κριτικά εγγράμματα υποκείμενα''[5] ότι κατασκευάζονται διαφορετικές οπτικές του κόσμου (στρέβλωση της πραγματικότητας) που εξυπηρετούν συγκεκριμένες ομάδες έναντι άλλων, άρα και ότι υπάρχει καταπίεση ομάδων, διαιώνιση έμφυλων στερεοτύπων, αλλά και ότι οι ίδιοι μπορούν να είναι οι ''πρωτοπόροι'' και οι φορείς της αλλαγής, οι οποίοι διεκδικούν με δημοκρατικό τρόπο τα δικαιώματα τους και καταπολεμούν τον κοινωνικό αποκλεισμό· ο κριτικός γραμματισμός οδηγεί στη χειραφέτηση του ατόμου, στην κριτική σκέψη και την κοινωνική δράση[6] (στην αποτελεσματική συμμετοχή στην κοινωνία), και γινόμενοι οι μαθητές επαρκείς ομιλητές αποκτούν τη γνώση του συστήματος της γλώσσας, όπως επίσης και την ικανότητα να προσαρμόζουν το λόγο τους στις περιστάσεις

[3] http://www.komvos.edu.gr/glwssa/odigos/thema_e1/thema_pdf.pdf

[4] Κατσαρού Ε., *Διδάσκοντας Γραμματισμό: οι τρεις βασικές επιλογές*, σ. 15

[5] Κωστούλη Τρ., *Κριτικός γραμματισμός και επεξεργασία κειμένων*, σ. 13

[6] Κατσαρού Ε., *ό.π*, σ. 13

επικοινωνίας, ώστε, ‘‘να επιτυγχάνουν κάθε φορά το επιθυμητό επικοινωνιακό αποτέλεσμα’’[7] και να οδηγούνται στην κοινωνική καταξίωση[8].

Ο Baynham τονίζει ότι επειδή ‘‘ο κριτικός γραμματισμός όπως και η κοινωνική πρακτική δεν υφίσταται εν κενώ αλλά εκφράζεται η πραγματώνεται εντός της κοινωνικής διαδικασίας’’[9], θα πρέπει να δίδεται έμφαση στα συμφραζόμενα και στο ρόλο που αυτά διαδραματίζουν, δηλαδή στις ιδεολογικές θέσεις αλλά και στην εισροή της εξουσίας των θεσμών και των λόγων στην καθημερινή επικοινωνία’’. Οι λόγοι όντας ‘‘κάτι παραπάνω από τη σκέψη και την παραγωγή νοήματος’’[10] λειτουργούν με τέσσερις τρόπους, στους οποίους πρέπει να γίνει εστίαση: κατασκευάζουν τον κόσμο και την πραγματικότητα, παράγουν γνώση και αλήθεια, αποκαλύπτουν τα υποκείμενα παραγωγής τους και προσδίδουν εξουσία· γύρω από διάφορες έννοιες και από διάφορες καταστάσεις δημιουργούνται διαφορετικοί λόγοι.

Η κριτική γλωσσική επίγνωση βασίζεται στην κεντρική παραδοχή της κριτικής ανάλυσης λόγου ότι ο κοινωνικός κόσμος που πλαισιώνει τα άτομα δεν αποτελεί μια στατική και ουδέτερη προέκταση του φυσικού περιβάλλοντος, παρά μια ανθρώπινη κατασκευή, σε μεγάλο βαθμό γλωσσική, η οποία υπόκειται σε μεταβολή και στοχεύει όσον αφορά στα εκπαιδευτικά προγράμματα στον εμπλουτισμό τους με αναλύσεις που αποκαλύπτουν τις καλυμμένες κοινωνιογλωσσικές ανισότητες και διακρίσεις ώστε οι μαθητές να μάθουν να σκέφτονται κριτικά, καταλαβαίνοντας ότι η πραγματικότητα πρόκειται για μια διαδικασία που βρίσκεται σε μεταβολή και εξέλιξη, ένα πεδίο διαπραγμάτευσης, όπως επισημάνθηκε και άνωθεν.

Θέτοντας το ζήτημα με περισσότερες λεπτομέρειες να αποτυπωθεί πως κάθε γλώσσα διαμορφώνει την εμπειρία που βιώνει ο άνθρωπος στο συγκεκριμένο κοινωνικοπολιτισμικό πλαίσιο στο οποίο ζει και αναπτύσσεται, καθώς εκείνη αποτελεί ένα δίκτυο συστημάτων για την κατασκευή νοημάτων, το οποίο μπορεί ανάλογα με

---

[7] Ρογδάκη Ά., *Κριτικός Γλωσσικός Γραμματισμός και Διδασκαλία της Γλώσσας στο σχολεία Δεύτερης Ευκαιρίας: Μια μελέτη περίπτωσης* Διδακτορική Διατριβή, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, σ. 34

[8] Ρογδάκη Ά., ό,π., σ. 17

[9] Baynham M., *Πρακτικές γραμματισμού*, ΜΕΤΑΙΧΜΙΟ επιστήμες, Αθήνα 2002, σ. 54

[10] Τεντολούρης Φ., Χατζησαββίδης Σ., *Λόγοι του κριτικού γραμματισμού και η ‘τοποθέτησή’ τους στη σχολική πράξη: προς μια γλωσσοδιδακτική αναστοχαστικότητα*, σ. 10

τους καιρούς να αλλάζει, καθώς διαθέτει σε σημαντικό βαθμό ευλυγισία[11]. Έτσι ο τρόπος οργάνωσης της ανθρώπινης γνώσης δέχεται αλλαγές, το οποίο και επιβάλλει μια παρακολούθηση και συνεχή ενημέρωση από μέρους των εκπαιδευτικών των τάσεων του μέλλοντος, οι οποίες ‘‘πρέπει να ενσωματωθούν στον τρόπο οργάνωσης κυρίως των σχολείων και της εκπαίδευσης’’.

α. Λειτουργικός γραμματισμός:

Ο λειτουργικός γραμματισμός ή διαφορετικά ο γραμματισμός δράσης έγκειται στην απόκτηση από τους μαθητές της βασικής γνώσης και των δεξιοτήτων που σχετίζονται με την ανάγνωση και τη γραφή, με σκοπό την επίτευξη ανάπτυξης επικοινωνίας σε ποικίλες περιστάσεις (communicative approaches). Ο λειτουργικός γραμματισμός αξιοποιεί στοιχεία στα οποία δίνει έμφαση και ο κριτικός γραμματισμός, όπως λεξικογραμματικές επιλογές, συνοχή κειμένου, συνδυασμός κειμένου με περικείμενο, και μπορεί να συμβάλει στην προσωπική ανάπτυξη του ατόμου – αποτελεσματική δράση στον κοινωνικό χώρο – αλλά δεν οδηγεί στην απόκτηση κριτικής σκέψης, όπως επίσης ενέχει τον κίνδυνο περιορισμού του ατόμου στην αναπαραγωγή επιλεγμένων μοντέλων λόγου[12]. Εν ολίγοις μπορεί να ειπωθεί ότι συνιστά μια μη ‘‘ολοκληρωμένη έννοια’’, καθώς οι υπολείπεται στα δύο βασικά δομικά συστατικά του κριτικού γραμματισμού[13], την ανάπτυξη της κριτικής σκέψης και της κοινωνικής δράσης.

β. Χειραφέτηση σύμφωνα με Fairclough, Janks και Ivanic:

Επανερχόμενη στον κριτικό γραμματισμό και προχωρώντας σε έναν προσδιορισμό της έννοιας της χειραφέτησης που εκείνος επιφέρει, να αναφερθούν οι απόψεις των Fairclough, Janks και Ivanic.

Σύμφωνα με τον Fairclough επειδή η γλώσσα χρησιμοποιείται ως μέσο για την επίτευξη και την επιβολή των αλλαγών, στόχος της Κριτικής γλωσσικής επίγνωσης

[11] Halliday M. A., *Η γλώσσα και η αναμόρφωση της ανθρώπινης εμπειρίας*, Γλωσσικός Υπολογιστής, Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας, τ. 1, σ. 2
[12] Κατσαρού Ε., ό.π., σ. 10
[13] Κατσαρού Ε., ό.π., σ. 13

είναι η ενδυνάμωση του πολίτη και η αποτελεσματική δημοκρατική συμμετοχή του, ώστε εκείνος αντιλαμβανόμενος τις συγκρούσεις που κρύβονται στο λόγο να είναι εφικτό να χειραφετηθεί από την εξουσιαστική ισχύ των άλλων, αλλά και να ‘‘λυτρώσει’’ τους συνανθρώπους του[14] .

Σύμφωνα με τους Janks και Ivanic η χειραφέτηση έχει δύο διαστάσεις. Η πρώτη πλησιάζει την άποψη του Fairclough και έγκειται στην απόκτηση επίγνωσης των τρόπων με τους οποίους η γλώσσα διαμορφώνει την αντίληψη μας για τον κόσμο, των τρόπων με τους οποίους συγκεκριμένοι άνθρωποι κυριαρχούν στη διάδραση, και των τρόπων με τους οποίους μία γλωσσική ποικιλία γίνεται νόρμα. Η δεύτερη σχετίζεται με τα οφέλη κατά την ομιλία, δηλαδή η Κριτική Γλωσσική Επίγνωση μπορεί να βοηθήσει τους μαθητές στην αναγνώριση της δύναμης που λανθάνει στο λόγο του ομιλητή ή του συγγραφέα και στην εύρεση τρόπων ώστε οι ίδιοι να επιβάλλονται λιγότερο στους ακροατές τους, να μη διακόπτουν τον συνομιλητή τους ή να τον διακόπτουν όσο το δυνατόν λιγότερο, και να δίνουν στους άλλους χρόνο για να μιλήσουν[15].

γ. Παιδαγωγική των κειμενικών ειδών:

Πριν πραγματοποιηθεί η μετάβαση στο πλαίσιο τρόπου ανάγνωσης και ανάλυσης των παραμυθιών και στα παραμύθια αυτά καθαυτά, να γίνει μνεία και στην Παιδαγωγική των Κειμενικών Ειδών, σύμφωνα με την οποία η έμφαση επιτάσσεται να δίδεται στο γλωσσικό επίπεδο ύφους, διότι είναι εκείνο το οποίο σχετίζεται με το συγκειμενικό πλαίσιο του κειμένου, δηλαδή εκείνο το οποίο περιλαμβάνει μεταξύ άλλων και την εκφορά λόγου ως κοινωνικής (επικοινωνιακής) πράξης[16]. Ο μαθητής είναι συνετό να εστιάζει στον προσδιορισμό των γενικών εκείνων αρχών και επικοινωνιακών παραμέτρων που καθορίζουν τις εκάστοτε γλωσσικές επιλογές του συγγραφέα.

---

[14] Ρογδάκη Ά., ό.π., σ. 16

[16] Ρογδάκη Ά., ό.π., σ. 26

ΙΙ. Πλαίσιο εξέτασης παραμυθιών:

Σχετικά με το πλαίσιο εξέτασης των παραμυθιών, δηλαδή τις πρακτικές ανάγνωσής τους στα πλαίσια της Κριτικής Ανάλυσης λόγου και του Κριτικού Γραμματισμού να ειπωθούν τα κάτωθεν:

Φέροντας πάντα κατά νου ότι το κείμενο πρόκειται για μια πολυτροπική οντότητα[17], δηλαδή ότι δεν έχει αυτοδύναμο και αυτοτελές νόημα, όπως και ότι είναι το μέσο με το οποίο ο συγγραφέας συμμετέχει στον κοινωνικό διάλογο και λαμβάνει μια συγκεκριμένη θέση έναντι ζητημάτων, ο μαθητής είναι φρόνιμο να δώσει έμφαση στο κειμενικό είδος, στον κειμενικό τύπο (αφήγηση, περιγραφή, επιχειρήματα), στη θεματική του παραμυθιού (ένα θέμα πριμοδοτείται ενώ κάποιο άλλο αποσιωπείται για λόγους κοινωνικούς, αντιλήψεων της εποχής), στη σειρά των όρων της πρότασης (διαταραχή της παραδοσιακής δομής Υποκείμενο – Ρήμα – Αντικείμενο με σκοπό να καταδειχθεί κάποιο πρόσωπο ως δράστης – να φανερωθεί η αιτιότητα του γεγονότος), στην παθητική ή ενεργητική σύνταξη (με την παθητική σύνταξη επιτυγχάνεται μετριασμός του δράστη) – εν γένει οι συντακτικές επιλογές έχουν τη δυνατότητα να δώσουν έμφαση ή να μετριάσουν το ρόλο του δράστη, στην τροπικότητα (τον τρόπο με τον οποίο ο συγγραφέας τοποθετείται απέναντι στις πληροφορίες που μεταδίδει, ο οποίος φανερώνει βεβαιότητα ή πιθανότητα), στους μηχανισμούς συνοχής και συνεκτικότητας, στη χρήση μεταβατικών ή αμετάβατων ρημάτων, στο λεξιλόγιο, στην ύπαρξη ή απουσία ονοματοποιήσεων (όταν ονομάζονται συγκεκριμένα άτομα, η ευθύνη για την ενέργεια είναι ατομική, όταν χρησιμοποιούνται γενικευτικοί και ασαφείς όροι ευθύνη δεν έχει ένα άτομο, όταν αναφέρονται θεσμικά όργανα η ευθύνη είναι συλλογική, και με την έμφαση σε άψυχους δράστες η σοβαρότητα από τη συνέπεια της ενέργειας ‘‘απαλύνεται’’), στην ύπαρξη επιθέτων (τα επίθετα φανερώνουν τον τρόπο με τον οποίο αξιολογείται κάτι), στην αναπαραστατική

[17] Κωστούλη Τρ., ό.π., σ. 44

λειτουργία (τον τρόπο με τον οποίο το κείμενο μιλάει για ένα θέμα), ακόμη και στον τρόπο επικοινωνίας, δηλαδή στη συνοδεία του κειμένου από εικόνες (ενίσχυση του οπτικού καναλιού, το οποίο συμβάλλει στη δημιουργία έντονης εντύπωσης). Όπως διατείνεται και ο Baynham: ‘‘Η προσέγγιση του γραμματισμού ως κοινωνικής πρακτικής πρέπει να συμπληρώνεται από μια γλωσσολογικού τύπου ανάλυση του γραμματισμού ως κειμένου και ως κειμενικής πρακτικής’’[18]. Αυτού του είδους η ανάλυση είναι και εκείνη η οποία θα οδηγήσει το μαθητή στη διερεύνηση των συστημάτων γνώσεων και αντιλήψεων, στον εντοπισμό των κοινωνικών σχέσεων και στην αναγνώριση των κοινωνικών ταυτοτήτων που κατασκευάζονται[19].

Συγκεκριμένα, αν κάποιος μαθητής λάβει ως μέτρο για την εργασία του πάνω στα παραμύθια τη θεωρία του Halliday για την ανάλυση αυτών και των παραλλαγών τους, τότε θα πρέπει να εστιάσει στα εξής:

Στο πεδίο, δηλαδή στην αναπαραστατική λειτουργία, στον τρόπο με τον οποίο ένα κείμενο αναπαριστά την πραγματικότητα (ρήματα, δράστες, αποσιώπηση δραστών, ονοματοποιήσεις), στην οπτική την οποία προβάλει και την οπτική την οποία κατασκευάζει, στον τρόπο με τον οποίο μιλάει για ένα θέμα. Στον τόνο, δηλαδή στη διαπροσωπική μετα-λειτουργία, δηλαδή στην αξιολόγηση των πληροφοριών, στον τρόπο με τον οποίο ο γράφων τοποθετείται απέναντι στις πληροφορίες που μεταδίδει – τροπικότητα και αξιολόγηση – και τοποθετεί τους αναγνώστες μέσα από το κείμενο, και τέλος στον τρόπο επικοινωνίας δηλαδή την κειμενική μεταλειτουργία· τη χρήση του γλωσσικού ή και του οπτικού καναλιού για τη συγκρότηση μιας δομής με νόημα και τη δημιουργία συνομιλίας με τον αναγνώστη.

[18] Baynham M., ό.π., σ. 147

[19] Σωτηρίου Ε., Ντίνας Κ., Στάμου Α., *Πρόταση διδασκαλίας των λαϊκών παραμυθιών ως κειμενικού είδους: Προσέγγιση με βάση την κριτική ανάλυση λόγου*, σ. 10 - 11

III. Το παραμύθι και η επιλογή του για τη διδασκαλία του Κριτικού Γραμματισμού:

Το παραμύθι το οποίο προέρχεται από την αρχαία ελληνική λέξη ‘‘παραμύθιον’’ που σήμαινε παρηγοριά, ανακούφιση και ενθάρρυνση αργότερα έλαβε και τη σημασία της φανταστικής ιστορίας που αποσκοπούσε στο ίδιο αποτέλεσμα, αλλά και στο να ψυχαγωγήσει και να διδάξει τους ακροατές του, καθώς ‘‘επεμβαίνει διορθωτικά στον κόσμο του πραγματικού, ρετουσάροντας τις κοινωνικές αδικίες και εκπληρώνοντας τα όνειρα του ανθρώπου[20]’’.

Το παραμύθι ως κειμενικό είδος πρέπει να επιλέγεται στα σχολεία για τη διδασκαλία της Κριτικής Ανάλυσης του λόγου και του Κριτικού Γραμματισμού διότι εκτός του ότι συνιστά μια μορφή ‘‘ζέοντος λόγου’’[21], βρίσκεται κοντά στον τρόπο σκέψης ενός παιδιού, οπότε και του ελκύει του ενδιαφέρον και δεν επιδεικνύει δυσαρέσκεια για την ενασχόληση με αυτό. Δηλαδή το παιδί ζώντας εκτός από τον πραγματικό κόσμο και σε έναν φανταστικό λόγω της τάσης του να ονειρεύεται, αισθάνεται οικείο τον κόσμο του παραμυθιού ο οποίος είναι από τη μία φανταστικός, αλλά από την άλλη οι λεπτομερείς περιγραφές του δίνουν την εντύπωση του βιωμένου/πραγματικού κόσμου[22]· το παραμύθι ενώνει αντιφατικά στοιχεία χωρίς καμία επιφύλαξη, δέχεται ως δυνατό το αδύνατο[23], γι’ αυτό και το παιδί ‘‘έρχεται σε θέση να ταυτίζεται εύκολα με τον ήρωα του παραμυθιού και να αφήνει ελεύθερο τον εαυτό του να ταξιδέψει στο χώρο της φαντασίας’’[24]. Το παραμύθι προβάλλοντας το μήνυμα ότι και οι αδύναμοι είναι εφικτό να πετύχουν, οι οποίοι αγωνίζονται για να κερδίσουν την ολοκλήρωση τους μέσα από δοκιμασίες[25] κατοχυρώνει την ψυχική ανάπτυξη του παιδιού και βοηθά αναπόφευκτα στην απόκτηση αυτοπεποίθησης και αυτενέργειας. Επίσης, ως κειμενικό είδος

---

[20] Αυδίκος Ευ., *Το λαϊκό παραμύθι Θεωρητικές προσεγγίσεις*, Εκδόσεις Οδυσσέας, Αθήνα 1997, σ. 40

[21] Τσολάκης Χρ., *Γλωσσική διδασκαλία. Το ελληνικό στίγμα και οι συντεταγμένες του,* Γλώσσα 1, 1983, σ. 66

[22] Μαλαφάντης Κ. Δ., *Το παραμύθι στην εκπαίδευση Ψυχοπαιδαγωγική διάσταση και αξιοποίηση*, Διάδραση, Αθήνα 2011, σ. 184

[23] Μαλαφάντης Κ. Δ., ό.π., σ. 184

[24] Μαλαφάντης Κ. Δ., ό.π., σ. 183

[25] Μαλαφάντης Κ. Δ., ό.π., σ. 184

αναπτύσσει τη συναισθηματικότητα των παιδιών, την προσοχή και τη μνήμη τους, γι' αυτό και συνιστά ένα από τα καλύτερα μέσα κοινωνικής αγωγής.

IV. Εφαρμόζοντας τον Κριτικό Γραμματισμό στα λαϊκά παραμύθια και τις παραλλαγές τους:

Το παραμύθι ''Όλοι μαζί κολλημένοι'':

Αρχίζοντας με το παραμύθι ''Όλοι μαζί κολλημένοι'' το οποίο ανήκει στον παραμυθιακό τύπο AT/ATU 571, και λαμβάνοντας υπόψιν τα σημεία στη θεωρία του Hallidey να ειπωθούν τα εξής:

Κατ' αρχάς σχετικά με το πεδίο, δηλαδή τον τρόπο αναπαράστασης της πραγματικότητας, στο παραμύθι γίνεται φανερό ότι ο άνθρωπος πρέπει να επιδιώκει το καλό, διότι πράττοντας αυτό θα ωφεληθεί. Μπορεί δηλαδή να δίνεται στον ήρωα το όνομα ''Χαζοπετρής'', αντί για ''Πετρής'' που είναι το όνομα του, δηλαδή καλείται με βάσει το μόνιμο χαρακτηριστικό του – τη χαζομάρα και την αφέλεια του – αλλά είναι εκείνος ο οποίος στο τέλος ηρωοποιείται και παντρεύεται τη βασιλοπούλα, παίρνοντας και ''το μισό βασίλειο'' · η καλοσύνη του που τον αντάμειψε φαίνεται καθαρά με το ρήμα ''οδήγησε'' ενεργητικής φωνής, με το ρήμα ''προσκύνησαν'', με το οποίο καταδεικνύεται ότι οι σύνοδοι της κοπέλας αναγνώρισαν την ανωτερότητα ενός ανθρώπου ο οποίος κατάφερε να γιατρέψει τη βασιλοπούλα από την αρρώστια της δυστυχίας που την ταλάνιζε για αρκετό χρονικό διάστημα (τρία χρόνια), αλλά και αρκετά καθαρά ήδη από την αρχή του παραμυθιού. Δηλαδή, ενώ ο Χαζοπετρής ήταν ο μόνος που ζήτησε από τον πατέρα του να πάει να κόψει ξύλα, ενώ τους άλλους δύο γιους τους έστειλε (μάλιστα ο Πετρής στάλθηκε αφού ο πατέρας του ''γέλασε'' μαζί του, αφού δηλαδή του έδειξε ότι ήταν μη ικανός για να κόψει ξύλα), ήταν εκείνος ο οποίος ''μετά χαράς'' θέλησε να μοιρασθεί το φαγητό του με το γέροντα, ενώ οι δύο

αδερφοί του - οι δράστες εκδήλωναν απροθυμία. Ο Χαζοπετρής με τη φράση : ‘‘Μετά χαράς, αν και είναι λίγο’’ διαφοροποιείται ευθύς από τα αδέρφια του, καθώς αν και αναγνωρίζει ότι το φαγητό δεν είναι αρκετό για ένα άτομο, αίρει τους δισταγμούς για μοιρασιά· ο πρώτος αδερφός απέκρουσε το ‘‘αίτημα’’ του γέροντα λέγοντάς του : ‘‘Όχι δα, τι θα φάω μετά εγώ’’ (η εγωπάθεια του αδερφού εκδηλώνεται σε σημαντικό βαθμό διότι χρησιμοποιεί την προσωπική αντωνυμία ‘‘εγώ’’) και ο δεύτερος με τη φράση : ‘‘Όχι δα τι θα μείνει για μένα τότε’’; Σε αυτό το σημείο ο αναγνώστης του παραμυθιού προσέχει ότι η αλαζονεία του δεύτερου αδερφού είναι μεγαλύτερη από εκείνη του πρώτου, όχι μόνο λόγω του ρήματος που χρησιμοποίησε (‘‘μείνει’’, το οποίο τονίζει την ολοκληρωτικά έλλειψη διάθεσης μοιράσματος, την απληστία για μια τόσο ανθρώπινη ανάγκη, τη βρώση για την επιβίωση), αλλά και από την τιμωρία που του έδωσε ο γέρος (έπεσε το κλαδί και του έκοψε το δεξί του χέρι).

Έπειτα, σχετικά με τον τόνο, δηλαδή τη διαπροσωπική μεταλειτουργία, ο αφηγητής δείχνει βεβαιότητα, την οποία πρέπει να κατανοήσει και ο αναγνώστης. Ο Χαζοπετρής του άξιζε να πάρει τη βασιλοπούλα και το μισό βασίλειο, όπως επίσης και ότι για να έρθει αυτό το δώρο σε εκείνον θα έπρεπε να προκαλέσει το γέλιο της κοπέλας, το οποίο γινόταν μόνο με το κόλλημα του καθενός, όταν άγγιζαν το άτομο που επιθυμούσαν να τραβήξουν· το ρήμα ‘‘ακολουθούσαν’’ δεν είναι τυχαίο, καθώς τονίζει ακριβώς την αδυναμία των ανθρώπων να ξεφύγουν από το κόλλημα.

Τέλος, όσον αφορά στον τρόπο επικοινωνίας, το παραμύθι δε συνοδεύεται από εικόνες, καθώς ο αφηγητής ίσως να προτάσσει τη φαντασία του αναγνώστη, η οποία στο σημείο που κολλάνε οι άνθρωποι μπορεί να αναπτυχθεί.

Εκτός από τα άνωθεν, συνετό είναι για να μπορέσει ο μαθητής να κατανοήσει τι σημαίνει Κριτική ανάλυση λόγου και Κριτικός γραμματισμός με περισσότερη λεπτομέρεια, να αναφερθούν τα εξής:

Επειδή τα παραμύθια ‘‘συχνά απεικονίζουν και εντυπώνουν κοινωνικές αξίες… προωθούν το γάμο και την πατριαρχική οικογενειακή δομή ως κυρίαρχους πολιτιστικούς θεσμούς…απεικονίζουν ρόλους και πρότυπα συμπεριφοράς που θεωρούνται κοινωνικά κατάλληλοι για κάθε φύλο και για κάθε ηλικιακή ομάδα’’, στο υπό εξέτασιν παραμύθι ο αναγνώστης έρχεται σε επαφή με τις αντιλήψεις της εποχής, καθώς η κοπέλα έπρεπε να υπακούει στις επιταγές του πατέρα, ακόμη και αν αυτό συνεπαγόταν απουσία επιλογής του άνδρα για το υπόλοιπό της ζωής της συντρόφου. Ο πατέρας της βασιλοπούλας τη διατάσσει να σταματήσει να ακολουθεί το Χαζοπετρή (το ρήμα ‘‘διέταξε’’ φανερώνει ότι η κοπέλα όπως ένας άνθρωπος υποχείριος πρέπει

να πράττει όπως της υπαγορεύει ο βασιλέας) και ο άντρας που θα την έκανε να χαμογελάσει θα την ‘‘έπαιρνε’’ γυναίκα του (Πώς είναι δυνατό κάποιος άνθρωπος να ‘‘πάρει’’ κάποιον άλλο άνθρωπο; Είναι αντικείμενο;). Σύμφωνα με τις Αγγελοπούλου, Καπλάνογλου και Κατρινάκη το γέλιο που προκαλείται από το ανδρικό φύλο στο γυναικείο είναι απαραίτητο ‘‘για να μυηθεί η κόρη στην ερωτική ταυτότητα’’[26] · ο Propp διατείνεται ότι το γέλιο είναι αναγκαίο για να περάσει η πριγκίπισσα ‘‘στην καινούργια της ζωή’’, στην οποία ‘‘χρειάζεται έναν μαγικά (και ερωτικά) ισχυρό σύντροφο’’[27].

Ολοκληρώνοντας την ανάλυση του παραμυθιού ‘‘Όλοι μαζί κολλημένοι’’ να λεχθεί ότι στην πρόταση ‘‘Έβγαλε λοιπόν ο πατέρας της διαταγή…βασίλειο’’, το ρήμα προηγείται του υποκειμένου για να δοθεί έμφαση στην ενέργεια του βασιλέα, δηλαδή στο δώσιμο της κόρης για γυναίκα στον άνδρα που θα την έκανε να χαμογελάσει και ότι το επίρρημα ‘‘Ξαφνικά’’ στην πέμπτη παράγραφο που λειτουργεί για να δημιουργήσει συνοχή φανερώνει την απότομη αλλαγή που έρχεται – τη λύση στο πρόβλημα, όταν ο Χαζοπετρής βλέπει το μεγαλοπρεπή κήπο μπροστά του.

Παραλλαγή ‘‘Το μέλι’’:

Μεταβαίνοντας στην παραλλαγή του παραμυθιού, η οποία φέρει τον τίτλο ‘‘Το μέλι’’ να υπογραμμισθεί ότι η έμφαση δίδεται στη φτώχεια, το αδιέξοδο στο οποίο βρίσκονται οι ήρωες – ο παππούς και η γιαγιά – και στο γεγονός του κολλήματος, χωρίς όμως να επέρχεται λύση, και χωρίς να ευτυχούν ο παππούς και η γιαγιά (πεδίο). Με άλλα λόγια η παραλλαγή είναι απαισιόδοξη, αν και το περιστατικό του κολλήματος παρουσιάζεται με περισσότερο χιουμοριστικό και ειρωνικό τρόπο, καθώς εμπλέκει και τα δύο ζώα, τη γάτα και το σκύλο και υποδεικνύει ότι η διάθεση του ζευγαριού να

---

[26] Αγγελοπούλου Α., Καπλάνογλου Μ., Κατρινάκη Ε., *Επεξεργασία Παραμυθιακών Τύπων και Παραλλαγών ΑΤ 560 – 699*, Ινστιτούτο Νεοελληνικών Ερευνών Ε.Ι.Ε., Αθήνα 2007, σ. 188 – 189.

[27] Propp V., Ritual Laughter in Folklore (A propos of the Tale of the Princess Who Would not

Laugh/Nesmejana, *Theory and History of Folklore*, Manchester University Press, 1984, s. 124 – 146.

αγοράσουν φαγώσιμο από το οποίο τίποτα δε θα πάει χαμένο ‘‘γύρισε εναντίον τους’’ αφού όχι μόνο υπήρξε περίσσευμα, αλλά και προκλήθηκε η δυσάρεστη κατάσταση του κολλήματος.

Το επίθετο ‘‘κακόμοιρε’’ τονίζει την κακή μοίρα του γέρου, καθώς είναι φτωχός όπως και η γριά, όπως διευκρινίζεται και στη συνέχεια του παραμυθιού. Η αντωνυμία ‘‘κάτι’’ φανερώνει ότι η ανέχεια των ηρώων ήταν σε τέτοιο βαθμό ώστε το οτιδήποτε φαγώσιμο θα ήταν αρκετό, εξού και η περισυλλογή στην οποία βρέθηκαν για την απόφαση της αγοράς, η οποία απέκλειε να πεταχθεί το οποιοδήποτε μέρος του προς κατανάλωση τροφίμου (τόνος). Εν συνεχεία το μέλι απεδείχθησε αρκετό για να χορτάσουν εκτός από τους ήρωες και οι υπόλοιποι, οι πολλοί συγγενείς (νύφη, γαμπρός, κουμπάρος, κουμπάρα), αλλά και ένας σκύλος (ένα λαίμαργο ζώο) και η γάτα, και για το άλειμμα της κολόνας· το κόλλημα προκαλείται με τη χρήση ενός αντικειμένου βρώσιμου, σε αντίθεση με το παραμύθι ‘‘Όλοι μαζί κολλημένοι’’ στο οποίο το κόλλημα προκαλείται από ένα φτερό παγωνιού. Η μη εξεύρεση λύσης και η ολοκλήρωση του παραμυθιού με το να βρίσκονται όλοι κολλημένοι δείχνει ότι η ‘‘απληστία’’ για το φαγητό δεν είναι συνετή και δεν ωφελεί εκείνον που διακατέχεται από αυτήν, ακόμη και όταν είναι σιτοδεής.

Για την ολοκλήρωση της εφαρμογής του Κριτικού Γραμματισμού στο παραμύθι να λεχθεί ότι το κείμενο συνοδεύεται από εικόνα (υπάρχει οπτικός γραμματισμός), η οποία μπορεί να εντυπωθεί στα παιδιά και να δείξει ότι το μέλι ήταν πράγματι αρκετό για να φάνε και ο σκύλος και η γάτα.

Το παραμύθι ‘‘Τα τρία αδέρφια, το μαγικό πουλί και η κλέφτρα βασιλοπούλα’’:

Εφαρμόζοντας την Κριτική Ανάλυση και τον Κριτικό γραμματισμό στο παραμύθι ‘‘Τα τρία αδέρφια, το μαγικό πουλί και η κλέφτρα βασιλοπούλα’’ που ανήκει στους παραμυθιακούς τύπους AT/ATU 567 και AT/ATU 567A να παρατεθούν οι εξής παρατηρήσεις:

Αρχίζοντας με τον τρόπο αναπαράστασης της πραγματικότητας να ειπωθεί ότι προβάλεται μια μάλλον νατουραλιστική πλευρά της, αφού ο εύκολος, ξεκούραστος

τρόπος πλουτισμού με τα δυσάρεστα αποτελέσματα τονίζεται, παρ' όλο που η ευπορία φέρει και τη μόρφωση (εκείνος ο οποίος έκλεψε τη χρυσή κότα επένδυσε στη μόρφωση των παιδιών του). Μάλιστα, σε περίπτωση που κάποιο πρόσωπο επιθυμήσει να αποκτήσει πλούτη με αυτόν τον τρόπο, κλέβοντας την πηγή πλούτου και αφαιρώντας τη ζωή του κτήτορα της πηγής πλούτου τιμωρείται με εξευτελισμό μέχρι και με θάνατο (η γυναίκα αφού πήρε το συκώτι θέλησε να απαλλαχθεί από εκείνον, αλλά καταλήγει να εξευτελίζεται – μεταμορφώθηκε σε γάιδαρο και χρησιμοποιούταν για να μεταφέρει τον άντρα της – και να θανατώνεται – ''την εκρέμασαν'' –).

Η χρήση της ενεργητικής σύνταξης ''επήγε να βρει την τύχη του'' για το φτωχό αδερφό υποδεικνύει ότι η τύχη για τους μη εύπορους ανθρώπους δεν έρχεται σε εκείνους, αλλά εκείνοι πρέπει να την επιδιώξουν ώστε να έρθει. Η χρήση του χρονικού συνδέσμου ''όνταν'' για τη δημιουργία συνοχής στο κείμενο φανερώνει τη διαδοχή των γεγονότων και βοηθά τον αναγνώστη στην παρακολούθησή τους, ενώ η χρήση του αντιθετικού συνδέσμου ''όμως'' υπογραμμίζει τις αντιθέσεις που υπάρχουν στη ζωή οι οποίες μπορεί να είναι ευχάριστες ή δυσάρεστες. Το ρήμα ''θα σωθείς'' στην πρώτη παράγραφο υποδεικνύει ακριβώς τη λύτρωση του ήρωα από την ανέχεια στην οποία βρισκόταν, και το ρήμα ''άρχισε'' στη δεύτερη παράγραφο (''άρχισε καινούργια ζωή'') τη μεταστροφή στη ζωή του· ως δράστης ο ήρωας αποσιωπείται. Δράστης είναι η γυναίκα που έκλεψε το συκώτι, όπως φαίνεται από τις φράσεις ''την κάνει γαϊδούρα'', ''την καβαλίκεψε'' και ''την εκρέμασαν'', στις οποίες η λέξη ''την'' δημιουργεί την εντύπωση πως ό,τι συνέβη σε εκείνην της άξιζε.

Σε αυτό το σημείο να γίνει αντιληπτό ότι αν και προβάλεται μια ισοτιμία ανδρός και γυναικός ως προς τις πνευματικές ικανότητες και τη δράση (ορθολογισμός, θάρρος και όχι ατολμία), η γυναίκα είναι εκείνη η οποία οφείλει συνεχώς να αποδεικνύει την τιμιότητα, την πίστη και τη σεμνότητα της στην κοινότητα στην οποία ζει, η οποία κοινότητα ''είναι πάντα έτοιμη να την καταδικάσει'', σε περίπτωση που παρουσιασθεί ''απόκλιση'', ''λανθασμένη συμπεριφορά''. Η μεταμόρφωση της βασιλοπούλας σε γαϊδούρα επιβεβαιώνει την άποψη της Χαρίτου ότι η μειονεκτική κοινωνική θέση των γυναικών τονίζεται στα παραμύθια στα οποία η γυναίκα μεταμορφώνεται σε ζώο[28]. Στο παραμύθι τα πρόσωπα δε φέρουν ονόματα, ίσως για να ευκολύνεται ο αναγνώστης στην ταύτιση με αυτά.

[28] Χαρίτου Φ. Η., ό.π., σ. 104

Όσον αφορά στη διαπροσωπική μεταλειτουργία, αφού όπως ειπώθηκε στόχος του αφηγητή είναι να προωθήσει την ιδέα του εύκολου πλουτισμού, οδηγείται κανείς στο συμπέρασμα ότι ο αναγνώστης δε θα μπορούσε παρά να καταλάβει με σαφήνεια το στόχο αυτό, ο οποίος διατυπώνεται με βεβαιότητα: όταν ο φτωχός αδερφός παίρνει την κότα ‘‘ευχαρίστησε τη μοίρα του αδερφού ντου’’ μιας και ήταν εκείνη που του υπέδειξε τη λύτρωση του, δηλαδή η λέξη ‘‘ευχαρίστησε’’ μαρτυρεί πως θα πρέπει κανείς να είναι ευγνώμων για το δώρο του μη επαχθούς τρόπου πλουτισμού, όπως επίσης και η φράση ‘‘και ζήσανε αυτοί καλά κι εμείς καλύτερα’’ στο τέλος του παραμυθιού, αφού η βασιλοπούλα τιμωρήθηκε με κρέμασμα. Ακόμη και η λέξη ‘‘γαϊδούρα’’ υποδηλώνει τη στάση του αφηγητή απέναντι στην ‘‘άπιστη’’ (αντί να συμπαρασταθεί στο σύζυγό της επιθυμεί να τον βλάψει) αλλά έξυπνη βασιλοπούλα, διότι η χρήση του θηλυκού ονόματος αντί του ουδετέρου ‘‘γαϊδούρι’’ είναι υποτιμητική.

Τέλος, σχετικά με τον τρόπο επικοινωνίας να λεχθεί ότι η χρήση του κειμένου είναι αρκετή, καθώς μεταδίδεται στον αναγνώστη το παραμύθι με λεπτομέρειες που βοηθούν στο σχηματισμό εικόνων, άρα και ίσως καθίσταται η οπτική απεικόνιση αχρείαστη.

Σχετικά με τα επίθετα που χρησιμοποιεί ο αφηγητής για να μεταδώσει αντιλήψεις της εποχής να ειπωθεί ότι η χρήση του επιθέτου ‘‘όμορφη’’ για το χαρακτηρισμό της βασιλοπούλας γίνεται για να καταδειχθεί ότι η ομορφιά για μια γυναίκα εκείνη την εποχή συνεπαγόταν τον πόθο του αντρικού φύλου για το γυναικείο, όπως άλλωστε επιβεβαιώνεται από το γεγονός της προσέλκυσης των παλικαριών για την επίλυση του αινίγματος που έθετε η βασιλοπούλα, ώστε να καταστεί εφικτή η επίσημη δέσμευση (γάμος).

Στις αντιλήψεις της εποχής εντάσσεται εκτός από την έννοια του εύκολου πλουτισμού και ότι οι γυναίκες κατώτερων κοινωνικών στρωμάτων παντρεύονται χωρίς επιλογή ανθρώπους που συμπεριφέρονται άπρεπα σε αυτές και στα παιδιά, σε αντίθεση με τις γυναίκες σε υψηλότερο status, οι οποίες υποβάλλουν σε δοκιμασία τον άντρα που θα παντρευτούν. Ωστόσο, επειδή και οι γυναίκες αυτές σε περίπτωση που ξεγελάσουν τον άντρα τους τιμωρούνται από εκείνον αλλά και από τον πατέρα τους μπορεί να ειπωθεί ότι την εποχή που δημιουργούνταν και διαδίδονταν τα λαϊκά παραμύθια επικρατούσε μια διάθεση από μέρους του ανδρικού φύλου υποταγής του γυναικείου, με άλλα λόγια ένας μισογυνισμός, γι’ αυτό και η πράξη της έξυπνης βασιλοπούλας να δώσει φάρμακα στον άνδρα της για να ξεράσει το συκώτι και να τον κοιμίσει μπορεί να θεωρηθεί έξυπνη και ‘‘σοφή’’, αφού δείχνει ότι η βασιλοπούλα

είναι κυρίαρχη του εαυτού της και δε διστάζει να διεκδικήσει κάτι που μπορεί να μην της ανήκει, αλλά θα της επιτρέψει να συνεχίσει την τρυφηλή ζωή της, ακόμη και όταν ο βασιλέας πατέρας της πεθάνει. Στις αντιλήψεις της εποχής ανήκει και η φιλοξενία και περιποίηση ανθρώπων από γυναίκες μεγάλης ηλικίας με σκοπό το βιοπορισμό αλλά και για την εκπλήρωση ενός σκοπού που χαρακτηρίζει πάντοτε τον Έλληνα, τη φροντίδα περιπλανώμενων ανθρώπων που έχουν ανάγκη για τροφή και θαλπωρή.

Παραλλαγή ‘‘Η γλώσσα των ζώων’’:

Συνεχίζοντας με την κριτική ανάλυση του παραμυθιού ‘‘Η γλώσσα των ζώων’’, της παραλλαγής, να εκφρασθεί κατ’ αρχάς ότι ‘‘αναπτύσσει ένα θέμα πανάρχαιο, την απόκτηση της γνώσης των γλωσσών των ζώων, χάρισμα που ο άνθρωπος παίρνει συνήθως από ένα φίδι…θέμα γνωστό στη μυθολογία’’[29].

Στο παραμύθι προβάλλεται η αντίληψη ότι η γυναίκα πρέπει να τιμωρείται από τον άνδρα για την αταίριαστη περιέργειά της, κάτι το οποίο δε δικαιολογείται επαρκώς, συντείνοντας στη άποψη περί της διόλου κολακευτικής αξιολόγησης του γυναικείου φύλου από την παραδοσιακή κοινωνία[30]. Δηλαδή παρ’ όλη την επιμονή της γυναίκας ο χωριάτης θα μπορούσε να αρνηθεί να της αποκαλύψει το χάρισμά του, μιας και αν εξετάσει κανείς προσεκτικά την προτελευταία παράγραφο θα διαπιστώσει ότι ο χωριάτης είχε περιθώρια να μην ενδώσει στο αίτημά της: πριν παρατεθεί η φράση ‘‘Ο χωριάτης στο τέλος δέχτηκε’’ προηγείται η αποτελούμενη μόνο από τρεις λέξεις φράση ‘‘Η γυναίκα επέμεινε’’ · δεν εκφράζεται με λεπτομέρεια αν η επιμονή της γυναίκας ήταν τόσο έντονη ώστε να προκαλέσει την ‘‘παράδοση’’ του χωριάτη.

Η γυναίκα - δράστης είναι εκείνη η οποία αξίζει αναπόδραστα και κατηγορηματικά να τιμωρηθεί (τόνος - διαπροσωπική μεταλειτουργία), η οποία είναι ‘‘σκύλα’’ · μάλιστα η επίταση του γεγονότος ότι πρέπει να τιμωρηθεί φανερώνεται από την ειρωνεία του κόκορα για το χωριάτη ότι δεν μπορεί να ‘‘χειρισθεί’’ μια γυναίκα, σε

[29] Αγγελοπούλου Α., Καπλάνογλου Μ., Κατρινάκη Ε., ό.π., σ. 419
[30] Χαρίτου Φ. Η., ό.π., σ. 100

αντίθεση με τον ίδιο τον κόκορα ο οποίος μπορεί να είναι ‘‘άρχοντας’’ για τις κότες ενός χωριού. Η φράση ‘‘να της μετρήσει τα παΐδια’’ φανερώνει ακριβώς και δεν αφήνει περιθώρια αμφιβολίας ότι οι γυναίκες πρέπει να δέχονται σωματική βία για να είναι πειθήνιες και ήσυχες· όπως θεάθη και στο παραμύθι που εξετάσθηκε ‘‘Τα τρία αδέρφια, το μαγικό πουλί και η κλέφτρα βασιλοπούλα’’, ο μισογυνισμός ήταν χαρακτηριστικό των ανδρών της εποχής. Ο κατ’ ουσίαν δράστης, ο χωριάτης άνδρας – ο κόκορας που προτείνει τη λύση του ξυλοδαρμού συμβολίζει το ανδρικό φύλο – δικαιώνεται στα μάτια του αναγνώστη, όπως δείχνει και η χρήση του θαυμαστικού στην απάντηση του κόκορα προς την κότα (‘‘Μωρέ, μπράβο’’!). Η γυναίκα είναι εκείνη η οποία πρέπει οπωσδήποτε να τιμωρείται, είτε επιθυμεί να μάθει κάτι είτε επειδή κλέβει από τον άνδρα της το μυστικό του πλούτου του.

Το κείμενο δε συνοδεύεται από εικόνες, οι οποίες σε περίπτωση που περιέγραφαν το γεγονός του ξυλοδαρμού θα εμπεριείχαν βία και θα απέτρεπαν ίσως τον ευαίσθητο αναγνώστη από το να διατρέξει το κείμενο, το οποίο από τον τίτλο ‘‘Η γλώσσα των ζώων’’ δεν υποψιάζει για το τέλος του παραμυθιού.

Το παραμύθι ‘‘Η γλώσσα των βατράχων’’ :

Το παραμύθι ‘‘Η γλώσσα των βατράχων’’, το οποίο εντάσσεται στον παραμυθιακό τύπο AT/ATU 671 πραγματεύεται και προβάλει την πίστη που πρέπει ένας άνθρωπος να επιδεικνύει απέναντι σε μια δεξιότητα που επιθυμεί να αποκτήσει, απέναντι στο όραμά του, η οποία πίστη τον ανταμείβει και του φέρνει πλούτη (πεδίο – αναπαραστατική λειτουργία). Θεματικά θυμίζει σε κάποιο βαθμό το παραμύθι ‘‘Όλοι μαζί κολλημένοι’’ – εκτός από την προφανή ταύτιση με το παραμύθι ‘‘Η γλώσσα των ζώων’’ – καθώς ο ήρωας μπορεί να μην αποκτά ένα μαγικό αντικείμενο που τον οδηγεί στην ευπορία και ευτυχία, αλλά η επιμονή του είναι εκείνη η οποία του φέρει την καλλιέργεια της δεξιότητας, άρα και την πρόσβαση στα πλούτη και την ευτυχία, παρ’ όλο που σε αντίθεση με τον ήρωα του παραμυθιού ‘‘Όλοι μαζί κολλημένοι’’ δεν παίρνει για γυναίκα του τη βασιλοπούλα που γιάτρεψε.

Η πίστη την οποία ένας άνθρωπος πρέπει να επιδεικνύει απέναντι στο όνειρό του, όσο και αν αυτό το όνειρο θεωρείται ότι υπερβαίνει τα ανθρώπινα μέτρα – ο αδερφός που κυνηγάει το όνειρό του, του προσδίδεται ο χαρακτηρισμός ‘‘λωλός’’ – φανερώνεται στον αναγνώστη με τις φράσεις ‘‘Τίποτα ο λωλός’’, ‘‘…τον ηύρε εκεί ακόμα’’, ‘‘Αι στο καλό’’ και ‘‘και άφσε με μένα’’ (τόνος – διαπροσωπική μεταλειτουργία). Ο ένας αδερφός δηλαδή ήταν τόσο προσηλωμένος και απορροφημένος στο όνειρο του, ώστε τίποτα δεν μπορούσε να σταθεί εμπόδιο· μάλιστα η φράση ‘‘Αι στο καλό’’ την οποία απευθύνει στο ‘‘φρόνιμο’’ αδερφό του που όταν γύρισε από τα ξένα τον βρήκε εκεί, μετά από χρονικό διάστημα δύο χρόνων υποδηλώνει ότι η πίστη του είναι τόση ώστε αντιμετωπίζει ευγενικά και καλοπροαίρετα την οποιαδήποτε προσπάθεια απόσπασης από το στόχο του. Η επανάληψη της ερώτησης ‘‘Τι κάνετε;’’ που απευθύνει στη μητέρα βάτραχο, όπως επίσης και οι επαναλήψεις της φράσης ‘‘Τι να κάνομε’’ που συνιστά την απάντηση της μητέρας βάτραχο υποδεικνύουν ότι για να επιτύχει κανείς κάτι, αφού και όταν ακόμη έχει καλλιεργήσει τη δεξιότητα προϋποθέτει υπομονή και επιμονή. Ο δράστης είναι ο ήρωας που επιθυμεί να μάθει τη γλώσσα των βατράχων – όπως προαναφέρθηκε του προσδίδεται ο χαρακτηρισμός ‘‘λωλός’’ – αν και στη συνέχεια απενοχοποιείται στα μάτια του αναγνώστη, μιας και θεραπεύει τη βασιλοπούλα!

Επίσης στην αντίληψη της εποχής εντάσσεται και η εμπιστοσύνη που ένας βασιλέας επιδεικνύει σε άτομα κατώτερης κοινωνικής τάξεως, όπως επίσης και η μεγαλοψυχία, όπως φανερώνεται με τη χρήση της λέξης ‘‘άνθρωπο’’, στη φράση ‘‘Αφήστε τον άνθρωπο’’, όταν ο ‘‘λωλός’’ αδερφός ζήτησε να δει τη βασιλοπούλα. Πάντως πρέπει να ειπωθεί ότι ο βασιλέας αυτού του παραμυθιού διαφοροποιείται διότι δε δίνει τη βασιλοπούλα σε εκείνον που τη θεράπευσε για γυναίκα του, και γι’ αυτό καταρρίπτει εν μέρει – διότι ο βασιλέας έδωσε τη συγκατάθεσή του στο ‘‘βατραχολαλών’’ για να αποκτήσει πρόσβαση στη βασιλοπούλα – την αντίληψη της εποχής ότι οι κόρες ήταν κυριαρχούμενες από μία κυρίαρχη αντρική φιγούρα, όπως του πατέρα.

Τέλος, όσον αφορά στον τρόπο – κειμενική λειτουργία, το οπτικό κανάλι δε χρησιμοποιείται, ίσως επειδή η ιστορία είναι σύντομη.

Παραλλαγή ‘‘Τα τρία αδέρφια’’:

Το παραμύθι ‘‘Τα τρία αδέρφια’’ πραγματεύεται την επιβράβευση του θάρρους που επιδεικνύει ο μικρότερος αδερφός, ο Γιώργος για την αντιμετώπιση ενός τρομερού τέρατος (ο φόβος και το δέος τα οποία αισθανόταν κανείς για αυτό φαίνεται από το επίθετο ‘‘μεγάλη’’, το οποίο χαρακτηρίζει τη βοή του τέρατος, από το επίθετο ‘‘μεγάλο’’ που χαρακτηρίζει το μέγεθος του, από τη λέξη ‘‘μεγαλοπρέπεια’’, από το ενεργητικό ρήμα ‘‘βασάνιζε’’, με το οποίο τονίζεται η πράξη του βασανισμού των ανθρώπων, και από τη φράση ‘‘ποτάμι το αίμα’’ όταν ο Γιωργής το λάβωσε) το οποίο έτρωγε τα χρυσά μήλα από τον ‘‘μπαχτσέ’’ τους, αλλά και την πίστη του στην επιθυμία να γυρίσει στο σπίτι του (φιλόπατρις) έπειτα από την αντιμετώπιση του θηρίου σε μια ξένη πολιτεία, όπως επίσης τη μεγαλοψυχία και τη γενναιοφροσύνη του, μιας και συγχώρεσε τα αδέρφια του που έκοψαν το σκοινί αφού κατέβηκε στο πηγάδι για την εύρεση του τέρατος.

Ο ήρωας εξαίρεται – σε αντίθεση με τα αδέρφια του οι οποίοι είναι θρασύδειλοι και ‘‘το έβαλαν στα πόδια’’ όταν αντίκρισαν το τέρας (δράστες), όπως αφήνουν να διαφανεί οι φράσεις ‘‘Ο Γιώργος δεν έχασε το θάρρος του’’, ‘‘Αλλά προτού να μπει τους λέει, ότι όσο θα κουνάω το σκοινί, τόσο πιο βαθειά θα μ’ απολ’νάτε’’, ‘‘φοβερή πάλη’’, ‘‘κόβει απ’ το μπούτι τ’ ένα κομμάτι κρέας’’ · το επίρρημα ‘‘βαθειά’’ τονίζει την ανδρεία του, καθώς το σήμα κινδύνου – το κούνημα του σκοινιού – συνεπαγόταν την εκτέλεση της εντολής του, για παροχή σκοινιού από τα αδέρφια του και συνέχιση του κατεβάσματος και όχι το τράβηγμα για την ανάβαση του, όπως συνέβη στην περίπτωση των δύο αδερφών του, Γιάννη και Θοδωρή (εν γένει το παραμύθι δομείται πάνω σε αντιθετικά σχήματα, όπως διαφαίνεται και με τη χρήση του συνδέσμου ‘‘αλλά’’ για την επίτευξη συνοχής)· το επίθετο ‘‘φοβερή’’ τονίζει ότι η δύναμη που κατέβαλε ο Γιώργος ήταν σημαντική για να νικήσει το θηρίο, και οι λέξεις ‘‘κομμάτι κρέας’’ ότι δε δίστασε ούτε στιγμή να θυσιάσει κομμάτι από το ίδιο του το σώμα για να γυρίσει στο σπίτι του (τόνος). Γίνεται λοιπόν εύληπτο από τα παραπάνω ότι η αντίληψη η οποία πριμοδοτείται συνίσταται στο ότι ένας άνθρωπος θα πρέπει να μην αποφεύγει να έρχεται αντιμέτωπος με κάτι το οποίο θεωρεί ότι ‘‘τον ξεπερνά’’, κάτι το οποίο είναι φοβερό και μη αναχαιτίσιμο (ας προσέξει ο αναγνώστης τη σύνταξη στη

φράση ‘‘Όταν χρειαστείς καμιά ανάγκη που δεν μπορεί άνθρωπος να την κάνει…’’, όπου το ρήμα προηγείται του Υποκειμένου για να υποδειχθεί το ακατόρθωτο που διαβλέπει κάποιος σε μια πράξη που ο ίδιος θεωρεί ότι δεν μπορεί να χειρισθεί) όπως επίσης ότι και με τους πιο κοντινούς του ανθρώπους πρέπει να επιδεικνύει κατανόηση και διάθεση πνεύματος που χαρακτηρίζει τον ελεήμονα χριστιανό (συγχώρεση), ακόμη και εάν εκείνοι τον έχουν βλάψει. Ίσως αυτό που προβάλει το παραμύθι έγκειται στο ότι κάθε άνθρωπος κρύβει μέσα του έναν υπεράνθρωπο (πεδίο).

Εστιάζοντας στις αντιλήψεις της εποχής να καταγραφεί ότι η γυναίκα κατέχει έναν αδύναμο μα και συνάμα δυνατό ρόλο, ένα ρόλο που καθιστά σαφές ότι το γυναικείο φύλο δεν υστερεί σε δράση[31], μιας και ενώ οι επτά καλύτερες κοπέλες προσφέρονταν να φαγωθούν από το τέρας, η βασιλοπούλα βρήκε το θάρρος εν μέσω της πάλης μεταξύ του Γιώργου και του τέρατος να βουτήξει την παλάμη της στο αίμα και να σημαδέψει τον Γιώργο. Εντύπωση δημιουργεί για μια ακόμη φορά η στάση του βασιλέα απέναντι στο Γιώργο, ο οποίος αν και έσωσε την κόρη του επιθυμεί να τον βλάψει – όπως και εκείνον που ίσως έκρυβε το Γιώργο – σε περίπτωση που δεν εμφανιζόταν στην πλατεία· η σφοδρή επιθυμία του βασιλέα να δώσει την κόρη του για γάμο στον πιο γενναίο δεν έχει όρια. Αυτό που εντυπωσιάζει είναι η επιθυμία του Γιώργου να μην παντρευτεί τη βασιλοπούλα παρ’ όλο που αυτό θα του έφερνε πλούτη, αλλά να επιστρέψει στο σπίτι του.

Συγκρίνοντας την παραλλαγή με το παραμύθι ‘‘Η γλώσσα των βατράχων’’ να ειπωθεί ότι δεν εντοπίζονται τόσο κοινά στοιχεία, όσο διαφορές. Δηλαδή, ως κοινά στοιχεία είναι το ότι ο ήρωας δεν παντρεύεται τη βασιλοπούλα (στο παραμύθι επιθυμεί να γυρίσει σπίτι του, παρ’ όλο που ο βασιλέας επιθυμεί να του δώσει για γυναίκα του την κόρη του, και στην παραλλαγή γίνεται πλούσιος) και ότι καταλαβαίνουν τη γλώσσα των ζώων (ο ήρωας του πρώτου παραμυθιού καταλαβαίνει τους βατράχους και ο ήρωας της παραλλαγής το γεράκι, η οποία και του δίνει πίσω το κομμένο κομμάτι κρέατος από το πόδι του για την πειθαρχία, τη συμμόρφωση και τη γενναιότητά του). Ωστόσο ο ήρωας της παραλλαγής για το σχετικά απλό αίτημα του δίνει τρομερή μάχη με το τέρας και αποδεικνύει τη γενναιότητα του, ενώ στον παραμυθιακό τύπο απλώς επενδύει κάποιο χρόνο για να μάθει τη γλώσσα των βατράχων και για να θεραπεύσει τη βασιλοπούλα. Το κοινό στοιχείο το οποίο δε ξεφεύγει της προσοχής είναι η εξάλειψη του μίσους για το γυναικείο φύλο, καθώς στην περίπτωση των ηρώων δε βλάπτουν τις

[31] Κανατσούλη Μ., *Πρόσωπα γυναικών σε παιδικά λογοτεχνήματα*, Πατάκη, Αθήνα 1999

βασιλοπούλες αλλά τις σώζουν και χωρίς μάλιστα – όπως ειπώθηκε να τις παίρνουν για γυναίκες τους.

Τέλος σχετικά με τον τρόπο επικοινωνίας να λεχθεί ότι δε χρησιμοποιείται οπτικό κανάλι, αλλά ο μαθητής θα πρέπει να αρκεσθεί στο γραπτό κείμενο, το οποίο είναι αρκετά παραστατικό.

Το παραμύθι ‘‘Ο μαγικός μύλος’’:

Το παραμύθι ‘‘Ο μαγικός μύλος’’, το οποίο ανήκει στον παραμυθιακό τύπο AT/ATU 565, σχετίζεται με το καλό που γίνεται σε ένα φτωχό με το δόσιμο μιας βέργας, η οποία ενεργούσε όπως εκείνος τη διέταζε, καθώς αντιμετώπιζε την περιφρόνηση του αδερφού του ο οποίος ήταν πλούσιος. Το παραμύθι προωθεί την άποψη ότι κανείς δεν πρέπει να παίρνει από κάποιον κάτι που δόθηκε και τον κάνει ευτυχισμένο, όταν μάλιστα εκείνος είναι άπορος, έστω και αν το αντικείμενο του χαρίζει υλικά αγαθά – πλούτη (πεδίο).

Ο φτωχός αδερφός, εκτός του ότι είναι φτωχός είναι και άμυαλος, καθώς δεν εφρόντισε να μην κάνει παιδιά, έστω να κάνει λίγα παιδιά, αλλά πολλά. Παρ’ όλα αυτά δεν είναι ο δράστης, σε αντίθεση με τον πλούσιο αδερφό του, ίσως επειδή είναι αγαθός · ας προσέξει ο αναγνώστης πως όταν ο αδερφός του έδωσε ένα αρνάκι να ‘‘πάει στου διαβόλου’’ εκείνος πράγματι εκίνησε να βρει το διάβολο και να του το δώσει! Ο πλούσιος αδερφός είναι άκαρδος, σκληρός και κοροϊδεύει τον αδερφό του (μόλις ο αδερφός του επέμεινε να μπει στο παλάτι εκείνος θύμωσε και του έδωσε το αρνί να πάει στο διάβολο. Το ρήμα ‘‘Θύμων’ ’’ είναι ένα ρήμα έντονο το οποίο μεταφέρει αισθήματα στον αναγνώστη, ο οποίος δεν μπορεί παρά να απορήσει γιατί προκλήθηκε θυμός από την αίτηση για λίγο φαγητό). Ακόμη ξαφνιάζει η τόσο ισχυρή λέξη ‘‘ουργή’’ όταν ο πλούσιος είδε ότι ο αδερφός του απέκτησε περισσότερα πλούτη από εκείνον. Τα θαυμαστικά στις φράσεις ‘‘Κι κάτι φαγιά! Αχ κάτι φαγιά!’’ δείχνουν τον έντονο θαυμασμό και ίσως την επιθυμία (τόνος).

Το τέλος του παραμυθιού αν και λυπηρό δικαιώνει το φτωχό και αγαθό αδερφό, ο οποίος κληρονομεί την περιουσία του αδερφού του, αφού εκείνος βούλιαξε με το περισσεύον αλάτι που γέμισε η βάρκα. Η χρήση του κόμματος και η δημιουργία του ασύνδετου σχήματος στη φράση ‘‘Κίνδυνος, χανόμαστε, πνιγόμαστε!’’ δείχνει την αγωνία του πλούσιου, την κραυγή του για σωτηρία, και συνάμα προεξοφλεί το τέλος της ζωής του. Το παραμύθι δε συνοδεύεται από εικόνες, ίσως λόγω της συντομίας του και των λίγων ηρώων.

Παραλλαγή ‘‘Γιατί η θάλασσα είναι αλμυρή’’:

Το παραμύθι το οποίο είναι διαθέσιμο από ηλεκτρονική πηγή και το οποίο έχει τροποποιηθεί από μαθήτρια πραγματεύεται την ανταμοιβή ενός φτωχού αλλά ‘‘καλόκαρδου και γελαστού’’ ανθρώπου σε αντίθεση με τον αδερφό του ο οποίος είναι πλούσιος και φιλάργυρος και επιθυμεί να κλέψει την πηγή πλούτου του αδερφού του, ένα μαγικό σακούλι το οποίο ‘‘παρήγαγε’’ ό,τι κανείς του ζητούσε. Η ιδεολογία δηλαδή που λαμβάνει ο μαθητής είναι ότι δε θα πρέπει ποτέ ένας πλούσιος να αφαιρεί από έναν φτωχό αυτό το οποίο του εξασφαλίζει ό,τι μέχρι στιγμής στερούταν (πεδίο), το οποίο και η αφηγήτρια υποστηρίζει κατηγορηματικά:

Το σακούλι που φέρει ό,τι ο φτωχός ζητήσει του το είχε δώσει μια ‘‘γριούλα’’ (η λέξη ‘‘γριούλα’’ ίσως να προβάλει την καλοσύνη της, την οποία μόνο ένας φτωχός και ευγενής στην ψυχή οικογενειάρχης θα μπορούσε να λάβει) και ο πλούσιος αδερφός (ο δράστης) λέει στο γιό του να ‘‘το κλέψει’’ (η χρήση του ρήματος ‘‘κλέψει’’ και όχι ‘‘πάρει’’ δίνει έμφαση ακριβώς στην ατιμία που ενέχει η πράξη, το μη δίκαιο της στέρησης του σακουλιού από το φτωχό αδερφό). Το παιδί κλέβει το σακούλι ‘‘απαρατήρητα’’ (το επίρρημα υποδεικνύει τον λανθάνων τρόπο με τον οποίο έδρασε το παιδί, το επιλήψιμο της πράξης, την ενοχή), αλλά όταν εκείνο μάτωσε από το κουπί καθώς έφευγε με την οικογένεια του, ο πατέρας του αν και είπε στο σακούλι να δημιουργήσει αλάτι ώστε να χρησιμοποιηθεί για να σταματήσει η αιμορραγία δεν προσδιόρισε την ποσότητα του αλατιού – αφού δεν ήξερε τη μαγική φράση (ο

αντιθετικός σύνδεσμος ‘‘όμως’’ στη φράση ‘‘Δεν ήξερε όμως τη μαγική φράση…θάλασσα’’ ο οποίος δημιουργεί συνοχή τονίζει την ανατροπή στην κατάσταση του πλούσιου – με αποτέλεσμα να γεμίζει συνέχεια η βάρκα με αλάτι και να βουλιάξουν οι επιβαίνοντες). Το ότι ο πλούσιος αδερφός είναι ο δράστης τονίζεται και με το ρήμα ‘‘εξαφανίστηκε’’ και με το επίθετο ‘‘όλη’’ (‘‘ο φτωχός πήρε όλη του την περιουσία’’) για να προσδιορισθεί η περιουσία του που πάρθηκε από το φτωχό αδερφό του, μιας και ο ίδιος βούλιαξε (τόνος).

Σε αντίθεση με το παραμύθι ‘‘Ο μαγικός μύλος’’ , η παραλλαγή είναι πιο ‘‘ήπια’’, καθώς δε δίνει έμφαση στην οργή του πλούσιου αδερφού λόγω ζήλιας για την κατοχή του σακουλιού που ‘‘παράγει’’ αντικείμενα. Μάλιστα στην παραλλαγή δεν κλέβει ο ίδιος το σακούλι (στο ‘‘Ο μαγικός μύλος’’ το αντικείμενο που φέρει πλούτη είναι μια βέργα), αλλά ο γιός του, παρ’ όλο που το τέλος του εκείνου και της οικογενείας του δίδεται εκτενέστερα στο ‘‘Ο μαγικός μύλος’’.

Για το παραμύθι αυτό μπορεί να γίνεται λόγος για ‘‘οπτικό γραμματισμό’’, μιας και στην ιστοσελίδα που έχει αναρτηθεί συνοδεύεται από μια εικόνα στην οποία απεικονίζεται μια θάλασσα και μια βάρκα. Έτσι εντυπώνεται καλύτερα στο παιδί το λάθος της πράξης του πλούσιου αδερφού να κλέψει το σακούλι , η οποία επέφερε και την τιμωρία του, δηλαδή το βούλιαγμα της βάρκας πάνω στην οποία εκείνος και η οικογένεια επενέβαιναν για να μην τους βρει κανείς (τρόπος).

<u>Το παραμύθι ‘‘Ο αγαπημένος των γυναικών’’</u> :

Το παραμύθι ‘‘Ο αγαπημένος των γυναικών’’ που ανήκει στον παραμυθιακό τύπο AT/ATU 580 μεταφέρει μια αρκετά άσχημη αντίληψη και modus vivendi στους μαθητές, ιδιαίτερα αν το παραμύθι αυτό επιλεχθεί να διδαχθεί στην εύθραυστη ηλικία των 13 με 16 χρονών, καθώς προβάλει ότι εκείνος ο οποίος επιθυμεί μόνο τη σαρκική ένωση με το γυναικείο φύλο, πάντοτε θα βγαίνει κερδισμένος στη ζωή του (πεδίο).

Δηλαδή ο μικρότερος από τα τρία αδέρφια παρ’ όλο που δεν επιθυμεί πλούτη, ζητάει όταν πεθαίνει ο πατέρας του ομορφιά (συνήθως στα λαϊκά παραμύθια οι γυναίκες είναι φιλάρεσκες και όχι οι άνδρες), η οποία γίνεται κατανοητή ως σεξουαλικός πόθος των

γυναικών για εκείνον (οι λέξεις ‘‘ομορφιά’’ και ‘‘αγαπούν’’, στη φράση ‘‘ο μικρότερος ομορφιά ώστε αν τον αγαπούν οι γυναίκες’’ νοούνται ως απόκτηση στοιχείων που θα ελκύουν το γυναικείο φύλο, όχι για ψυχική ένωση, αλλά για σωματική), η οποία ‘‘ομορφιά’’ του εξασφαλίζει επιτυχία, καθώς η μια από τη γυναίκα ή την κόρη του πανδοχέα με την οποία κοιμάται μαζί του όταν εκείνος φεύγει σε ταξίδι με τα αδέρφια του και διανυκτερεύει ‘‘σταδιακά σε τρία ξενοδοχεία’’, του ‘‘δίνει’’ τρία μαγικά αντικείμενα (αν υποθέσουμε ότι η περιληπτική μορφή με την οποία έχει αποδοθεί το παραμύθι περιέχει και λέξεις αυτούσιες, τότε η επιλογή της λέξης ‘‘δίνει’’ για τα μαγικά αντικείμενα υποδεικνύει ότι αυτά του δόθηκαν ως αντάλλαγμα για την ‘‘αγάπη’’ που προσέφερε στη γυναίκα ή την κόρη). Επίσης, σχετικά με τον τόνο στον παραμύθι, όσο αφήνει τον αναγνώστη να διακρίνει η περίληψη, μπορεί να διακριθεί αυτή η βεβαιότητα, από το συντομοπερίοδο λόγο στην τελευταία παράγραφο του κειμένου. Η επιθυμία του ήρωα όταν φτάνει στην πόλη να μην ευνουχισθεί , προκαλεί τη φυλάκιση του, το οποίο με τη σειρά του φέρει επίδειξη των χαρακτηριστικών των μαγικών αντικειμένων και την επιθυμία της βασιλοπούλας να τα αποκτήσει, με την προϋπόθεση εκείνη να κοιμηθεί μαζί του. Και πάλι ο ανήθικος τρόπος σκέψης του ήρωα προβάλλεται, ο οποίος όμως οδηγεί για μια ακόμη φορά στην ευτυχία του (αντί στην τιμωρία του), αφού η βασιλοπούλα του δίνει αυτό που εκείνος θέλει (να κοιμηθούν μαζί) και έτσι έρχεται μετέπειτα και ο γάμος τους. Δηλαδή ο ήρωας με την τάση – την παθολογία που τον χαρακτηρίζει να επιθυμεί να ‘‘ερωτεύεται’’ όλες τις γυναίκες, εξασφαλίζει την τρυφηλή ζωή του, μιας και παντρεύοντας τη βασιλοπούλα, αποκτά πρόσβαση σε εκείνην (εκείνη θα είναι το νόμιμο και μόνιμο ταίρι του) και την περιουσία της.

Ο αναγνώστης με το τέλος του παραμυθιού καλείται να σκεφτεί ότι ο αληθινός δράστης, ο μικρότερος αδερφός απενοχοποιείται, σε αντίθεση με τα αδέρφια του. Το παραμύθι όσον αφορά στην αντίληψη της εποχής, προβάλει τον ίδιο μισογυνισμό που συνάντησε ο αναγνώστης και στα άλλα παραμύθια, μόνο που σε αυτό το παραμύθι δεν γίνεται εύκολα αντιληπτός, καθώς προβάλλεται με συγκαλυμμένο τρόπο: Ο μικρότερος αδερφός προσπαθεί να ξεπεράσει την ανασφάλεια που έχει για τον εαυτό του ζευγαρώνοντας με την κάθε γυναίκα. Η βασιλοπούλα, παρ’ όλο που κερδίζει τα μαγικά αντικείμενα, δεν μπορεί να εξασφαλίσει ότι θα έχει τον άνδρα της για πάντα στο πλευρό της μαζί με τα μαγικά αντικείμενα, καθώς αφού ο ήρωας δε διακρίνεται για το αληθινό του ενδιαφέρον για το άλλο φύλο και δεν είναι τίμιος δεν είναι σίγουρο ότι δε θα

επέλεγε και να απομακρυνθεί από τη βασιλοπούλα μαζί με τα μαγικά αντικείμενα. Γι' αυτό και θα είχε ενδιαφέρον να ανατεθεί μια άσκηση στους μαθητές στην οποία εκείνο θα καλούνταν να γράψουν τη συνέχεια του παραμυθιού με βάση την παρατηρούμενη συμπεριφορά του μικρότερου αδερφού.

Παραλλαγή από την Πελοπόννησο:

Στην παραλλαγή του παραμυθιού πολλά στοιχεία αλλάζουν, ωστόσο προβάλλεται ακόμη πιο έντονα ο ετεροκαταστροφικός (αλλά και αυτοκαταστροφικός) χαρακτήρας του μικρότερου αδερφού.

Κατ' αρχάς τα δώρα – χαρίσματα που παίρνουν τα αδέρφια παρ' όλο που ταυτίζονται με τα χαρίσματα στο αρχικό παραμύθι δίδονται όχι από τον ετοιμοθάνατο πατέρα τους, αλλά από ένα ψάρι που του χάρισαν τη ζωή, και τα μαγικά αντικείμενα που δίδονται στο μικρότερο αδερφό είναι δύο και όχι τρία. Τα δύο αδέρφια που ζητούν πλούτη κλείνονται στη φυλακή επειδή χάνουν στα χαρτιά που έπαιξαν με τη βασιλοπούλα και ο τρίτος γλυτώνει επειδή ασκεί βία και ''χαλάει με κανονιές τη φυλακή και το παλάτι'', με το μαγικό φέσι που φοράει – το ένα εκ των δύο μαγικών ατνικειμένων· μάλιστα ''αναγκάζει'' τη βασιλοπούλα να τον παντρευτεί. Τα ρήματα ''χαλάει'' και ''αναγκάζει'' διευκολύνουν τον αναγνώστη να κατανοήσει τον τόνο, καθώς παρ' όλο που το πεδίο μένει το ίδιο, ο σκαιός χαρακτήρας του δράστη εξαίρεται με βεβαιότητα.

Ο μικρότερος αδερφός όχι μόνο λαμβάνει τη χάρη να είναι ποθητός από όλες τις γυναίκες, αλλά διεκδικεί με μεμπτό τρόπο την εξουσία του όχι μόνο πάνω στο γυναικείο φύλο, αλλά και πάνω στα πάντα που τον περιβάλλουν (κανονιοβολεί τη φυλακή και το παλάτι).

Δηλαδή το παραμύθι προβάλλει ότι η μανία του μικρότερου αδερφού ξεπερνά τη μανία του ήρωα στο πρότυπο παραμύθι, υποδεικνύοντας έναν άνθρωπο που θέλει να εξουσιάζει τα πάντα, ακόμη και αν αυτός ο τρόπος εξουσίας αντιβαίνει στα ανθρώπινα μέτρα και σαφώς στην ανεκτικότητα των (συν)ανθρώπων του. Η απόλυτη υποταγή δεν ''προορίζεται'' μόνο για τις γυναίκες, μεταξύ των οποίων και για τη βασιλοπούλα αλλά και για το καθετί έμψυχο και άψυχο που περιβάλει το μη ισορροπημένο ήρωα.

Η παραλλαγή όπως και το πρότυπο παραμύθι δε συνοδεύεται από εικόνες, ίσως επειδή η θεματική του είναι αρκετά ξένη ως προς την παιδική αθώα φύση, την οποία ένας δάσκαλος πρέπει να διαφυλάττει και όχι να καταστρέφει, παρ' όλη τη μύηση των παιδιών στην ''άλλη όψη'' της ζωής, την οποία εν μέρει έχουν επιτελέσει τα υπόλοιπα παραμύθια που έχουν αναλυθεί βάσει της Κριτικής Ανάλυσης του λόγου και του Κριτικού Γραμματισμού.

Το παραμύθι ''Το ψέμα κι η αλήθεια'':

Το παραμύθι ''Το ψέμα κι η αλήθεια'' προβάλλει την αντίληψη ότι όσο και αν η ψευτιά και το κακό κυριαρχούν στη ζωή, ο κάθε άνθρωπος πρέπει να επιδιώκει την αλήθεια και το καλό. Αν και με μια πρώτη ματιά φαίνεται η Αλήθεια ως δράστης, στο τέλος του παραμυθιού ο αναγνώστης καταλαβαίνει ότι το Ψέμα, αν και καλοπερνάει είναι ο δράστης. Η Αλήθεια αν και φαίνεται ότι πάντοτε θα υπολείπεται της επιτυχίας του Ψέματος, εκείνη είναι η οποία πρέπει να θριαμβεύει για να μην υποφέρουν οι ευγενείς στην ψυχή άνθρωποι (πεδίο).

Η Αλήθεια βρίσκεται σε άσχημη κατάσταση, όπως αφήνουν να διαφανεί το επίθετο ''κουρελιάρικα'' που χαρακτηρίζει τα ρούχα της, το επίθετο ''νηστικιά'', το ρήμα ''βρωμάνε'' που αποδίδεται στα ''χνώτα'' της, το ουσιαστικό ''μπελάς'', επειδή μονίμως εμπλέκεται σε δυσάρεστες καταστάσεις που τη ζυμιώνουν, όπως επίσης η φράση ''Δεν είναι ζωή αυτή'' και η ρητορική ερώτηση που απευθύνει στο Ψέμα ''Πώς να τα περνάω''; Σε αντίθεση με εκείνη, το Ψέμα είναι περιποιημένο, το οποίο ''φαινότανε σα μεγάλος αφέντης'', φοράει μεγαλοπρεπή, χρυσά ρούχα, και είναι χορτασμένο (τόνος).

Η ανατροπή του ποιος συνιστά το δράστη έρχεται στο τέλος του παραμυθιού, όταν η Αλήθεια παραδέχεται ότι ''Καλύτερα να ψοφήσω από την πείνα'', παρά να κάνει εκείνη τα ''καμώματα'' του Ψέματος (το Ψέμα παρέσχε λανθασμένες πληροφορίες στον ξενοδόχο για το ότι είχε δώσει ήδη τη λύρα στο σερβιτόρο και δεν είχε λάβει τα ρέστα, γι' αυτό και ο ξενοδόχος ''άστραψε ένα μπάτσο του παιδιού'' – η φράση είναι πάρα πολύ ισχυρή και δυναμική και φανερώνει τα αποτελέσματα όταν κάποιος λέει ψέματα για πράξη άλλου)- η λέξη ''καμώματα'' φανερώνει ότι ο αληθινός δράστης είναι το Ψέμα, γι' αυτό και το Ψέμα και η Αλήθεια ''χωρίσανε για πάντα'' · η λέξη

‘‘χωρίσανε’’ αναδεικνύει για μια ακόμη φορά τον αληθινό δράστη, μιας και ο χωρισμός υποδεικνύει ότι στη ζωή η αλήθεια και το ψέμα δε θα πρέπει να συμβαδίζουν, με την αλήθεια να προτρέχει και να προφταίνει το ψέμα.

Το παραμύθι δε χαρακτηρίζεται για τις εικόνες του, αλλά μεταφέρεται μέσω της γραπτής μορφής του (απουσία οπτικού γραμματισμού).

Παραλλαγή ‘‘Ο γούμενος κι η αλήθεια’’ :

Στην παραλλαγή προβάλλεται ότι ο άνθρωπος θα πρέπει ορισμένες φορές να λέει την αλήθεια και ορισμένες φορές όχι (πεδίο), το οποίο δύναται να γίνει αποδεκτό από τον αναγνώστη καθώς η παραλλαγή διακρίνεται για το χιουμοριστικό τόνο της και δεν αναφέρει τις τραγικές συνέπειες που προκύπτουν με την απόκρυψη της αλήθειας.

Η ‘‘ενσάρκωση’’ της άποψης ότι ο άνθρωπος δε θα πρέπει να λέει την αλήθεια, καταδεικνύεται με τις φράσεις ‘‘λυσσιάρικο σκυλί’’, ‘‘Όχι τέτοιες αλήθειες θεοκατάρατε!’’’, τη λέξη ‘‘κυνήγαγε’’, ενώ το ότι θα πρέπει να λέει την αλήθεια, οι λέξεις ‘‘μούντζωσε’’ και η φράση ‘‘να λέω πάντα την αλήθεια’’ (τόνος).

Ο δράστης σε αυτήν την περίπτωση είναι ο αγαθός χωρικός, ο οποίος επιδιώκει πάντοτε την αλήθεια, όπως φαίνεται και από τη λέξη ‘‘θυμό’’ όταν ο ηγούμενος του είπε ‘‘Όχι τέτοιες αλήθειες θεοκατάρατε!’’. Αυτό το οποίο πρέπει οπωσδήποτε να σημειωθεί είναι ότι ο οξυδερκής αναγνώστης αναγνωρίζει το ότι ο χωρικός έχει δίκιο, αλλά ο τρόπος με τον οποίο στην παραλλαγή προβάλλεται το ψέμα – με χιουμοριστικό τρόπο και χωρίς να φαίνονται οι άμεσες συνέπειές του, όπως στην περίπτωση του παιδιού που δέχτηκε χαστούκι – υπονομεύει την άποψη και τον τρόπο ζωής του χωρικού.

Η παραλλαγή είναι επίσης κενή εικόνων, γεγονός το οποίο συμβάλλει στο να δώσει ακόμη περισσότερη έμφαση ο αναγνώστης στο κείμενο και αναπτύξει την κριτική του ικανότητα.

Το παραμύθι ‘‘Η κουκιά’’ :

Στο παραμύθι ‘‘Η κουκιά’’ που εντάσσεται στον παραμυθιακό τύπο AT/ATU 563 προβάλλεται η παρόμοια αντίληψη που ο μαθητής συνάντησε καθώς διερχόταν τα παραμύθια που σχετίζονταν με την τιμωρία που επέρχεται σε κάποιον όταν άλλος άνθρωπος του αφαιρεί την πηγή πλούτου του (πεδίο).

Ο φτωχός γέρος που πλουτίζει τη μια με το μαντήλι και την άλλη με την όρνιθα που γεννάει λύρες, διεκδικεί τα αντικείμενα αυτά που του αφαιρέθηκαν χωρίς να το υποψιαστεί αποκτώντας ένα τρίτο μαγικό αντικείμενο, ‘‘το ματσουκάτσι’’ το οποίο επιφέρει χτυπήματα στους ανθρώπους που τα πήραν ξεγελώντας τον, δηλαδή βάζοντας στη θέση τους ένα όμοιο , χωρίς όμως με μαγικές ιδιότητες αντικείμενο.

Στην πραγματικότητα ο δράστης είναι ο γέρος, ο οποίος επέδειξε αφροσύνη και απροσεξία απέναντι σε ‘‘δυνάμει’’ κλέφτες· δε θα έπρεπε να είχε ξεχάσει το μαντήλι πάνω στο τραπέζι, ούτε να εμπιστευθεί τον ‘‘χρουσοφό’’. Η αμέλειά του φανερώνεται από τον τρόπο με τον οποίο αντιμετωπίζεται κατά την πρώτη φορά που διεκδίκησε πίσω τα μαγικά αντικείμενα: και οι δύο κλέφτες του είπαν ‘‘Άντε φύε από δω παλιόγερε’’ · η λέξη ‘‘άντε’’ και το επίθετο ‘‘παλιόγερε’’ φανερώνουν ότι εκείνος είναι ο δράστης (τόνος). Πώς όμως είναι δυνατό κάποιος να σχηματίσει δυσάρεστη γνώμη για κάποιον γέρο άνθρωπο, ο οποίος ξεχνάει εύκολα, οπότε και δεν μπορεί να κατηγορηθεί για το γεγονός ότι άφησε το μαντήλι πάνω στο τραπέζι;

Γι’ αυτό και έρχεται ως λύση το τρίτο μαγικό αντικείμενο, το ματσουκάτσι, μετατρέποντας το δήμαρχο και τον χρουσοφό σε δράστες. Η φράση ‘‘άκνιο σύκο’’ και η λέξη ‘‘σύσπαστο’’ που χρησιμοποιούνται για να χαρακτηρίσουν το δήμαρχο και το χρουσοφό έπειτα από τη σωματική βία που δέχτηκαν τονίζει ακριβώς ότι εκείνοι είναι οι δράστες, όπως επίσης και η χρήση του θαυμαστικού στη φράση που απευθύνει στη γυναίκα του ‘‘Τους έκαμα εγώ της καλής ώρας!’’. Το παραμύθι υπολείπεται σε οπτικό γραμματισμό (τρόπος).

Παραλλαγή ‘‘Ο Τζακ και η φασολιά’’:

Η παραλλαγή πρόκειται για το πιο γνωστό λαϊκό παραμύθι της αγγλικής γλώσσας[32]. Σε αυτήν ο Τζακ το παιδί πηγαίνει να πουλήσει την αγελάδα της μητέρας του, ώστε να εξασφαλίσουν το φαγητό τους. Συναντώντας όμως έναν ‘‘παράξενο μικρό άνθρωπο’’ του δίνει την αγελάδα με αντάλλαγμα τα μαγικά φασόλια. Τα μαγικά αυτά φασόλια όπως συνέβη και με το κουκί του φτωχού γέρου φυτρώνουν τυχαία όταν η μητέρα τα πετάει έξω από το παράθυρο επειδή πίστευε ότι πρόκειται για κοινά φασόλια.

Η διαφορά με το παραμύθι της κουκιάς έγκειται στο ότι ο Τζακ κλέβει τα μαγικά αντικείμενα (την κότα που γεννάει ένα χρυσό αυγό και την άρπα που παίζει όμορφη μουσική) για να αλλάξει τη ζωή του, ενώ στο γέρο του δίνονται επάξια, όταν βρίσκει τη λύση στη διαφωνία του ήλιου και του φεγγαριού. Ωστόσο, ο Τζακ δε φαίνεται να είναι ο δράστης, καθώς η γυναίκα του γίγαντα τον βοηθάει – τουλάχιστον την πρώτη φορά – να αποκτήσει πρόσβαση σε αυτά (τον αφήνει να περάσει και του παρέχει και φαγητό).

Η παραλλαγή υποδεικνύει λοιπόν ότι ο Τζακ πρέπει να διεκδικήσει αυτά τα μαγικά αντικείμενα, και ότι ο γίγαντας ο οποίος προσπάθησε να τα λάβει πίσω του άξιζε να τιμωρηθεί, πέφτοντας από τη φασολιά, την οποία ο Τζακ έριξε κόβοντας την με το τσεκούρι (πεδίο). Ο τόνος της παραλλαγής, λόγω της αντίληψης που προβάλει διαφαίνεται από τα επίθετα ‘‘ελαφρύτερος’’ και ‘‘ταχύτερος’’ και τη μετοχή ‘‘ευτυχισμένος’’ για το παιδί, και από τη λέξη ‘‘τέλος’’ στη φράση ‘‘το τέλος του γίγαντα’’ (ο γίγαντας δηλαδή έπρεπε να σταματήσει να υπάρχει για να μην κυνηγάει το Τζακ· το τέλος του είχε αρχίσει ήδη να διαγράφεται όταν ο Τζακ προστάζει τη μητέρα του να του φέρει το τσεκούρι).

Επίσης, σχετικά με την αντίληψη της εποχής να ειπωθεί πως διαφαίνεται ότι η γυναίκα είναι η κύρια υπεύθυνη για την ανατροφή των παιδιών καθιστώντας έτσι πιο έντονες τις έμφυλες κοινωνικές αναπαραστάσεις που περιγράφονται στα λαϊκά παραμύθια, μιας και η αγωνία της να φροντίσει το ‘‘μονάκριβο γιό’’ της, την οδηγούν στην αποστολή του Τζακ να πουλήσει την αγελάδα- ο πατέρας στην ιστορία απουσιάζει, κάτι το οποίο δημιουργεί αναπόφευκτα εξαιρετική εντύπωση. Η αγωνία της ωστόσο συγκρατείται, παρά το πρόβλημα επιβίωσης της οικογένειας, καθώς δεν

[32] Αγγελοπούλου Α., Καπλάνογλου Μ., Κατρινάκη Ε., ό.π., σ. 84

εκδηλώνει πλήρως το θυμό της, απευθύνει στον Τζακ τα λόγια ‘‘Μαγικά φασόλια, ω ανόητο αγόρι’’ και έπειτα πετάει τα φασόλια έξω απ’ το παράθυρο.

Η παραλλαγή συνοδεύεται στην ηλεκτρονική σελίδα από αρκετές εικόνες οι οποίες αποτυπώνουν έντονα τα κύρια σημεία του παραμυθιού και βοηθούν το μαθητή στην κατανόηση του παραμυθιού, αλλά και της αντίληψης που μεταφέρεται. Για παράδειγμα, στην εικόνα που η γυναίκα του γίγαντα ανοίγει την πόρτα στον Τζακ διαφαίνεται ο διδακτισμός της, μα και συνάμα η τρυφερότητά της, σε αντίθεση με την απληστία του γίγαντα ο οποίος με μανία τρώει το φαγητό και με μανία κυνηγάει τον Τζακ. Το χαμόγελο του Τζακ στην εικόνα που κόβει το δένδρο με το τσεκούρι υποδεικνύει τη νίκη, την οποία αξίζει.

Το παραμύθι ‘‘Το κουκάκι’’:

Το ήδη γνωστό από την Αναγέννηση παραμύθι[33], το οποίο ανήκει στον παραμυθιακό τύπο ΑΤ 700 έχει ως αντικείμενο να παρουσιάσει το ότι όταν ένα ζευγάρι σε μεγάλη ηλικία επιθυμεί ένα παιδί, η επιθυμία τους μπορεί να πραγματοποιηθεί· μπορεί να ειπωθεί ότι το πεδίο συνίσταται εν γένει στο ότι ένας άνθρωπος πραγματοποιεί τις επιθυμίες του όταν πιστεύει σε αυτές.

Το κουκάκι δημιουργήθηκε (η γέννηση του είναι θαυματουργή[34]) επειδή ένας γέρος και μια γριά επιθυμούσαν να έχουν ένα παιδί, ένα παιδί μάλιστα το οποίο θα μπορούσε να βοηθά τον πατέρα του με την εργασία στο χωράφι - το επίρρημα ‘‘αγαπημένα’’ και το ρήμα ‘‘δεν είχανε’’ φανερώνουν ότι άξιζε να έχουν ένα παιδί και να μη το στερούνται. Ωστόσο, ο τρόπος με τον οποίο το κουκάκι έμελλε να είναι το μόνο παιδί παραξενεύει τον αναγνώστη, καθώς ενώ η γριά το λαχταρούσε, μόλις άκουσε ο Θεός την επιθυμία της και της έδωσε μωρά να πετάγονται από το πιθάρι με τα κουκιά, εκείνη από την αδυναμία της να φυλάξει φαγητό για να πάει στον άνδρα της, το γεωργό, αποφασίζει να τα ‘‘αδειάσει’’ στο ρέμα να πεθάνουνε. Οι λέξεις ‘‘θύμωσε’’ και ‘‘ησυχάσει’’ (‘‘να πεθάνουνε να ησυχάσει’’), φανερώνουν ότι η ίδια η γριά γίνεται ο

[33] Αγγελοπούλου Ά., Μπρούσκου Αί., *Επεξεργασία Παραμυθιακών τύπων και παραλλαγών ΑΤ 700 – 749*, Κέντρο Νεοελληνικών Ερευνών Ε.Ι.Ε., Αθήνα 1994, σ. 34

[34] Αγγελοπούλου Ά., Μπρούσκου Αί., ό.π., σ. 34

δράστης (τόνος). Ωστόσο, όταν το παιδί πηγαίνει στο γεωργό και του δίνει φαγητό και τον ξεκουράζει αναλαμβάνοντας την εργασία στο αλέτρι, ο αναγνώστης καταλαβαίνει ότι οι δράστες είναι οι δύο πραματευτάδες, οι οποίοι δεν πίστευαν ότι υπήρχε άνθρωπος ο οποίος κινούσε το αλέτρι. Η απιστία τους που τους οδήγησε να βάλουν στοίχημα και να το χάσουν, δίνοντας τα άλογα και τις πραμάτειες τους στο γεωργό αναδεικνύουν νικητή το γέρο, ο οποίος εκτός από το ότι απόκτησε παιδί έγινε και πλούσιος.

Είναι δυνατό να λεχθεί ότι στην αντίληψη των ανθρώπων της εποχής – κυρίως των ηλικιωμένων εντάσσεται και ο πόθος απόκτησης παιδιού, όχι μόνο επειδή θα το αγαπούσανε, αλλά και επειδή θα βοηθούσε στις δουλειές. Αυτή η αντίληψη ίσως και να προσδίδει ‘‘μελανά χρώματα’’ στη γιαγιά και να λειτουργεί ως λόγος επίκρισης του Θεού που εισάκουσε τις προσευχές της (μάλιστα από τη στιγμή που εκείνη πήγε τα παιδιά στο ρέμα για να πνιγούνε). Ωστόσο, στη συνέχεια του παραμυθιού, όλα αυτά επιλανθάνονται. Επίσης, να αποτυπωθεί ότι η γιαγιά δε ‘‘λοξοδρομεί’’ από την κοινωνικές πεποιθήσεις της εποχής, σύμφωνα με τις οποίες η γυναίκα φροντίζει για το σπίτι (καθαριότητα, μαγείρεμα) και ο σύζυγος εργάζεται· μάλιστα στο παραμύθι η αφοσίωση της στον άνδρα της είναι τέτοια που όταν τα παιδιά έφαγαν και το ‘‘ζυμάρι ακόμα’’ εκείνη όχι μόνο θύμωσε αλλά και έκλαιγε διότι δε θα είχε να πάει του γέρου φαγητό, γι’ αυτό και αποφάσισε αναιρώντας την ίδια να προχωρήσει στην πράξη που προαναφέρθηκε. Ίσως αυτή η πράξη της να δείχνει ότι οι άνθρωποι μεγάλης ηλικίας δεν μπορούν να σκεφτούν λογικά και αφήνονται στην παρόρμηση της στιγμής. Η γριά που πνίγει τα παιδιά θυμίζει για λίγο τη ‘‘Φόνισσα’’ του Παπαδιαμάντη, η οποία με μια στρεβλή λογική έπνιγε τα κορίτσια του χωριού. Στο παραμύθι απουσιάζει η συνοδεία του κειμένου με εικόνα (τρόπος).

Παραλλαγή ‘‘Ο Κοντορεβιθούλης’’:

Στη παραλλαγή οι δύο γονείς δεν αποκτούν ένα παιδί, αλλά έχουν ήδη επτά και επιθυμούν να τα αφήσουν καθώς δεν μπορούν να τα θρέψουν· το τελευταίο, το πιο έξυπνο είναι εκείνο το οποίο παρά το γεγονός ότι το μέγεθός του δεν ξεπερνούσε και κατά πολύ το μέγεθος του ρεβιθιού, είναι εκείνο το οποίο εξασφαλίζει τη σωτηρία του

ίδιου και των αδερφών του, ανατρέποντας έτσι το τραγικό τέλος του όπως είναι γνωστό από άλλες παραλλαγές – στις οποίες τρώγεται από ζώα ή από τους ίδιους του τους γονείς, χωρίς εκείνοι το καταλάβουν, ή πνίγεται σε μια κατσαρόλα στη οποία πέφτει εκούσια ή ακούσια – καταφέρνοντας να γίνει ήρωας ανεξάρτητος και να φύγει από την πατρική εστία[35]. Με άλλα λόγια το πεδίο εντοπίζεται στην ευστροφία και τη θέληση των ανθρώπων, ανεξαρτήτως των φυσικών χαρακτηριστικών τους, η οποία τους λυτρώνει φανερώνοντας τη λύση για τις δύσκολες καταστάσεις (πεδίο).

Στην παραλλαγή υπάρχει μια σαφής αντιστροφή των δράσεων και των επιθυμιών των γονέων, αφού εγκαταλείπουν τα παιδιά τους (δράστες), μάλιστα δύο φορές, αν και ο κοντορεβιθούλης την πρώτη φορά τουλάχιστον τους συγχωρεί (όταν τα παιδιά βρίσκουν το δρόμο για το σπίτι με τα βότσαλα ο κοντορεβιθούλης λέει τις φράσεις ‘‘Μαμά, μπαμπά! Μην κλαίτε! Δε χαθήκαμε!’’: η επιλογή του ρήματος ‘‘δε χαθήκαμε’’ υποδεικνύει ακριβώς ότι το παιδί δεν έλαβε σοβαρά υπόψιν του την ενέργεια των γονέων και ότι τους συγχωρεί.). Τη δεύτερη φορά όμως όπου τα παιδιά σώζονται από τον τρομερό ανθρωποφάγο γίγαντα – αυτό το σημείο θυμίζει τον γίγαντα από το ‘‘Ο Τζακ και η φασολιά’’, και επαληθεύει την παρατήρηση του Stith Thompson ότι ‘‘Ο Κοντορεβιθούλης’’ εισάγει το θέμα του λιλιπούτειου ήρωα, που είναι σημαντικότερος από τους γίγαντες μέσα στον παραμυθιακό κόσμο[36] – ο Κοντορεβιθούλης αποφασίζει με τις μπότες που πήρε από το γίγαντα να φύγει για πάντα από το σπίτι και να κυνηγήσει τη μοίρα του. Η φράση που χρησιμοποιείται ‘‘θα ξεκινούσε να βρει την τύχη του’’ φανερώνει ακριβώς ότι ο Κοντορεβιθούλης είχε συνειδητοποιήσει το ότι οι γονείς τους θα τους άφηναν κάθε φορά που βρίσκονταν σε οικονομικό αδιέξοδο, και έτσι, με αυτή την απόρριψη οδηγούταν συνεχεία προκλήσεις, τις οποίες ξεπερνούσε για να επιβεβαιώσει την ύπαρξή του, τη συνέχεια του. Έτσι, ταξίδεψε και έφτασε σε μακρινά μέρη και κάθε φορά που δεν του άρεσε κάπου πεταγόταν και προχωρούσε στον επόμενο προορισμό του (τόνος).

Η παραλλαγή συνοδεύεται από την εικόνα του γίγαντα από τον οποίο αφαιρούνται οι μπότες από το μικρότερο παιδί, για να τονισθεί ότι η επίδειξη θάρρους είναι απαραίτητη για τη σωτηρία, όπως επίσης και ότι κάθε δυσκολία είναι προσπελάσιμη (οι μπότες έδιναν τη δυνατότητα σε εκείνον που τις φορούσε να επιτυγχάνει τεράστια άλματα).

---

[35] Αγγελοπούλου Ά., Μπρούσκου Αί., ό.π., σ. 34
[36] Αγγελοπούλου Ά., Μπρούσκου Αί., ό.π., σ. 34

Συμπεράσματα:

Τα παραμύθια λειτουργώντας ως χώροι προβολής προβλημάτων της παιδικής και εφηβικής ηλικίας που παρέχουν τη δυνατότητα στους ακροατές συνειδητοποίησης της αιτίας των δικών τους ψυχολογικών προβλημάτων και των τρόπων αντιμετώπισης αυτών συνιστούν το πιο ταιριαστό ανάγνωσμα για τη διδασκαλία της Κριτικής Ανάλυσης λόγου και του Κριτικού Γραμματισμού, μιας και εκτός από το σκοπό της ψυχαγωγίας υπάρχει και ο σκοπός της διδαχής, της μετάδοσης ενός μηνύματος που προάγει τη δικαιοσύνη και την απόδοση της, παρ' όλο που αυτή η προαγωγή και απόδοση πολλές φορές ανατρέπονται και αφήνουν τον αναγνώστη να βασανίζεται με το αιώνιο ερώτημα ''Τι να επιλέγω στη ζωή μου; Το εύκολο που είναι κακό, ωστόσο θα φέρει επιτυχία ή το δύσκολο που είναι το καλό το οποίο ίσως και να φέρει επιτυχία, η οποία θα είναι περισσότερο χρονοβόρα;''.

Διατρέχοντας κανείς την εργασία καταλαβαίνει ότι επειδή η γλώσσα είναι εκείνη η οποία ''εισάγει τα ανθρώπινα υποκείμενα στις κοινωνικές θέσεις''[37] γίνεται το μέσο για την κατάκτηση γνώσης σε όλα τα επίπεδα, και η συνειδητοποίηση εκείνης από τους μαθητές βοηθά στην ανάδειξή της ως κυρίαρχο στόχο της γλωσσικής εκπαίδευσης. Με την εφαρμογή του Κριτικού γραμματισμού στα παραμύθια που εξετάσθηκαν έγινε αντιληπτό ότι η κοινωνία της εποχής κατά την οποία διαδίδονταν τα παραμύθια, και την οποία αντικατοπτρίζουν είναι πατριαρχική, γι' αυτό προάγει τις επιθυμίες των ανδρών έναντι των γυναικών, οι οποίες συνήθως είναι ανυπεράσπιστες, ζουν μια ζωή απομακρυσμένη από εκείνη την οποία πραγματικά επιθυμούν και λαμβάνουν μια καθόλου κολακευτική αξιολόγηση· ακόμη και αν επιθυμούν ένα συγκεκριμένο τρόπο ζωής και δράσης, αυτός έχει περάσει στη λήθη, καθώς η συνήθεια υπακοής και συμμόρφωσης αφήνει ισχυρό το αποτύπωμά της (Στο παραμύθι ''Το κουκάκι'' η γριά θύμωσε και έκλαιγε που δε θα είχε φαγητό να πάει του γέρου άνδρα της), ή πραγματοποιείται εν μέρει, καθώς έπεται μια τρομερή και τρομακτική θα μπορούσε να πει κανείς τιμωρία. Δηλαδή, οι γυναίκες οι οποίες δε διστάζουν να διεκδικήσουν, στην αρχή κερδίζουν, αλλά στη συνέχεια τιμωρούνται, είτε αυτή η τιμωρία είναι ξυλοδαρμός ή εξευτελισμός και θάνατος· ο θρίαμβος του καλού δεν είναι πάντοτε τόσο απόλυτος,

[37] Baynham M., ό.π., σ. 13

όσο απόλυτη είναι και η τιμωρία του κακού, είτε στα παραμύθια παρουσιάζονται γυναίκες ευγενικής καταγωγής είτε απλές γυναίκες του λαού.

Επίσης δε διαφεύγει της προσοχής το πρότυπο της όμορφης κοπέλας (συνήθως πρόκειται για βασιλοπούλα) η οποία ‘‘αξίζει’’ να παντρευτεί τον ήρωα στην ιστορία (η υποβολή εκείνου κάποιες φορές από τη βασιλοπούλα σε δοκιμασίες υποδεικνύει μια επίσης αρνητική άποψη για τις γυναίκες της εποχής, αφού η βασιλοπούλα παρουσιάζεται αμφιθυμική, ανασφαλής, σαν να επιθυμεί και να μην επιθυμεί το γάμο, γι’ αυτό και υπάρχει η καταφυγή στην εφεύρεση των πιο αυστηρών κριτηρίων για την επιλογή του γαμπρού[38]), επιβεβαιώνοντας έτσι ότι η ομορφιά συνιστά το απόλυτο μέτρο για την αξιολόγηση των πραγμάτων – εξάλλου η ευμορφία ήταν σύμφωνα με τη Χαρίτου ένα από τα λίγα χαρακτηριστικά των γυναικών της εποχής για το οποίο μπορούσαν να λάβουν έπαινο, όπως επίσης ήταν εκείνο το οποίο εξασφάλιζε τη μελλοντική αποκατάστασή τους[39] – αν και δεν απουσιάζει η φιλαυτία και από το ανδρικό φύλο, η οποία οδηγεί σε αίσια έκβαση.

Την εποχή εκείνη η δημιουργία οικογένειας η οποία συνίστατο από πολλά μέλη ήταν κάτι το συνηθισμένο, αν και μη συνετό, καθώς οδηγούσε σε οικονομικά αδιέξοδα, με αποτέλεσμα το παράτημα των παιδιών ή τη στροφή για βοήθεια σε κάποιο κοντινό συγγενή (αδερφό).

Η άποψη του Walter Scherf ότι το παραμύθι εκφράζει ‘‘τρόπους μύησης στην εξομάλυνση βασικών οικογενειακών συγκρούσεων’’ ανατρέπεται, καθώς θεάθη ότι ο ανταγωνισμός και ο φθόνος μεταξύ μελών μιας οικογένειας δεν ήταν επίσης άγνωστα – αρκετά περίεργο καθώς ο τότε τρόπος διαβίωσης ευνοούσε τη σύσφιξη των σχέσεων και την αλληλεγγύη – τα οποία γεννούσαν επιπλέον ένταση στις σχέσεις, στις οποίες είχαν ήδη σημειωθεί διαστάσεις και ρήξεις, με αποτέλεσμα το πάθημα του κακού αδερφού.

Τέλος, να ειπωθεί ότι στις πεποιθήσεις των ανθρώπων εντάσσεται και ότι το καλό ανταμείβεται στη ζωή και κάποιος πρέπει αναλόγως των περιστάσεων να επιδιώκει την αλήθεια, χωρίς να απουσιάζουν η επίδειξη θάρρους στη ζωή, η αντιμετώπιση δύσκολων καταστάσεων, η πίστη στις ικανότητές και στα όνειρά, τα οποία μπορούν και να οδηγήσουν στην αυτοεκπλήρωση και την ευτυχία.

---

[38] Χαρίτου Φ., ό.π., σ. 100
[39] Χαρίτου Φ., ό.π., σ. 83

Ο κριτικός γραμματισμός μπορεί να καταστεί ισχυρό εργαλείο για την ανάπτυξη της κριτικής σκέψης στο άτομο, μιας και δεν αποδέχεται ως φυσικούς τους κυρίαρχους θεσμούς και λόγους αλλά τους θέτει υπό αμφισβήτηση, αναδεικνύοντας την πραγματικότητα, οδηγώντας έτσι σε μια χειραφετητική παιδαγωγική.

Βιβλιογραφικές Αναφορές:

Αγγελοπούλου Άννα, Καπλάνογλου Μαριάνθη, Κατρινάκη Εμμανουέλα, *Επεξεργασία Παραμυθιακών Τύπων και Παραλλαγών ΑΤ 560 – 699*, Ινστιτούτο Νεοελληνικών Ερευνών Ε.Ι.Ε., Αθήνα 2007

Αγγελοπούλου Άννα, Μπρούσκου Αίγλη, *Επεξεργασία Παραμυθιακών τύπων και παραλλαγών ΑΤ 700 – 749*, Κέντρο Νεοελληνικών Ερευνών Ε.Ι.Ε., Αθήνα 1994

Αυδίκος Ευάγγελος, *Το λαϊκό παραμύθι Θεωρητικές προσεγγίσεις*, Εκδόσεις Οδυσσέας, Αθήνα 1997

Baynham Mike, *Πρακτικές γραμματισμού*, ΜΕΤΑΙΧΜΙΟ επιστήμες, Αθήνα 2002

Βαρβούνης Μ.Γ., *Λαϊκά παραμύθια της Θράκης*, Εκδόσεις Εν πλω

Halliday M. A., *Η γλώσσα και η αναμόρφωση της ανθρώπινης εμπειρίας*, Γλωσσικός Υπολογιστής, Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας, τ. 1
Διαθέσιμο: www.komvos.edu.gr/periodiko/ periodiko1st/default.htm

Κανατσούλη Μ., *Πρόσωπα γυναικών σε παιδικά λογοτεχνήματα*, Πατάκη, Αθήνα 1999

Κατσαρού Ελένη, *Διδάσκοντας Γραμματισμό: οι τρεις βασικές επιλογές*
Διαθέσιμο: https://opencourses.uoc.gr/courses/mod/resource/view.php?id=8245

Κωστούλη Τριανταφυλλιά, *Κριτικός γραμματισμός και επεξεργασία κειμένων*
Διαθέσιμο: http://slideplayer.gr/slide/2773592/

Μαλαφάντης Κωνσταντίνος Δ., *Το παραμύθι στην εκπαίδευση Ψυχοπαιδαγωγική διάσταση και αξιοποίηση*, Διάδραση, Αθήνα 2011

Μαυρουσούδη Ηρώ, *Αναπαραστάσεις του Φύλου στο μεταφυσικό κόσμο της λαϊκής λογοτεχνίας : νεράιδες και μάγισσες*, Διπλωματική εργασία, Πανεπιστήμιο Αιγαίου Σχολή Ανθρωπιστικών Επιστημών, ΤΕΠΑΕΣ, Ρόδος 2010
Διαθέσιμο:
www.pse.aegean.gr/pms-gender/Portals/0/.../2008.../ΜΑΥΡΟΥΣΟΥΔΗ%20ΗΡΩ.pptx

Propp Vladimir, Ritual Laughter in Folklore (A propos of the Tale of the Princess Who Would not Laugh/Nesmejana), *Theory and History of Folklore*, Manchester University Press

Ρογδάκη Άννα, *Κριτικός Γλωσσικός Γραμματισμός και Διδασκαλία της Γλώσσας στο σχολεία Δεύτερης Ευκαιρίας: Μια μελέτη περίπτωσης* Διδακτορική Διατριβή, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη 2012

Σωτηρίου Ε., Ντίνας Κ., Στάμου Α., *Πρόταση διδασκαλίας των λαϊκών παραμυθιών ως κειμενικού είδους: Προσέγγιση με βάση την κριτική ανάλυση λόγου*
Διαθέσιμο:
http://www.nured.uowm.gr/drama/Eisegeseis_files/%CE%A3%CF%89%CF%84%CE%B7%CF%81%CE%B9%CC%81%CE%BF%CF%85,%20%CE%9D%CF%84%CE%B9%CC%81%CE%BD%CE%B1%CF%82,%20%CE%A3%CF%84%CE%B1%CC%81%CE%BC%CE%BF%CF%85%20%26%20%CE%93%CF%81%CE%B9%CC%81%CE%B2%CE%B1.pdf

Τεντολούρης Φίλιππος, Χατζησαββίδης Σωφρόνης, *Λόγοι του κριτικού γραμματισμού και η 'τοποθέτησή' τους στη σχολική πράξη: προς μια γλωσσοδιδακτική αναστοχαστικότητα*
Διαθέσιμο: http://ikee.lib.auth.gr/record/265102/files/MEG_34_411_421.pdf

Τσολάκης Χρίστος, *Γλωσσική διδασκαλία. Το ελληνικό στίγμα και οι συντεταγμένες του,* Γλώσσα 1, 1983

Χαρίτου Φ. Η., *Η εικόνα της γυναίκας στα παραδοσιακά ελληνικά παραμύθια*, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης Παιδαγωγικό τμήμα δημοτικής εκπαίδευσης, Θεσσαλονίκη 2007
Διαθέσιμο: http://ikee.lib.auth.gr/record/101600/files/gri-2008-1290.pdf

http://www.komvos.edu.gr/glwssa/odigos/thema_e1/thema_pdf.pdf

http://schoolpress.sch.gr/syndetiras/γιατί - η θάλασσα-είναι-αλμυρή/

http://e-didaskalia.blogspot.gr/2015/11/blog-post_993.html#ixzz4LWWkyqJ5

http://ebooks.edu.gr/modules/ebook/show.php/DSDIM-A111/671/4454,20018/

file:///C:/Users/PC1/Documents/IAEN_23_Tale_types_1994.pdf

http://asteroskonis.blogspot.gr/2014/02/blog-post.html

http://ikee.lib.auth.gr/record/265102/files/MEG_34_411_421.pdf

http://www.diapolis.auth.gr/diapolis_files/drasi9/ypodrasi9.2b_2013/2_%CE%98%CE%B5%CF%89%CF%81%CE%B7%CF%84%CE%B9%CE%BA%CE%AC%20%CE%9A%CE%B5%CE%AF%CE%BC%CE%B5%CE%BD%CE%B1/2.1_%CE%93

%CE%BB%CF%8E%CF%83%CF%83%CF%83%CE%B1%20-%20%CE%9B%CE%BF%CE%B3%CE%BF%CF%84%CE%B5%CF%87%CE%BD%CE%AF%CE%B1/%CE%A0%CE%B1%CE%B9%CE%B4%CE%B9%CE%BA%CF%8C%20%CF%80%CE%B1%CF%81%CE%B1%CE%BC%CF%8D%CE%B8%CE%B9.pdf

http://iek-mytil.les.sch.gr/library/wp-content/uploads/2015/04/51-100.pdf

Παράρτημα

Η εικόνα από την παραλλαγή ‘‘Το μέλι’’

Η εικόνα από την παραλλαγή ‘‘Γιατί η θάλασσα είναι αλμυρή’’

Εικόνα από ‘‘Ο Τζακ και η φασολιά’’

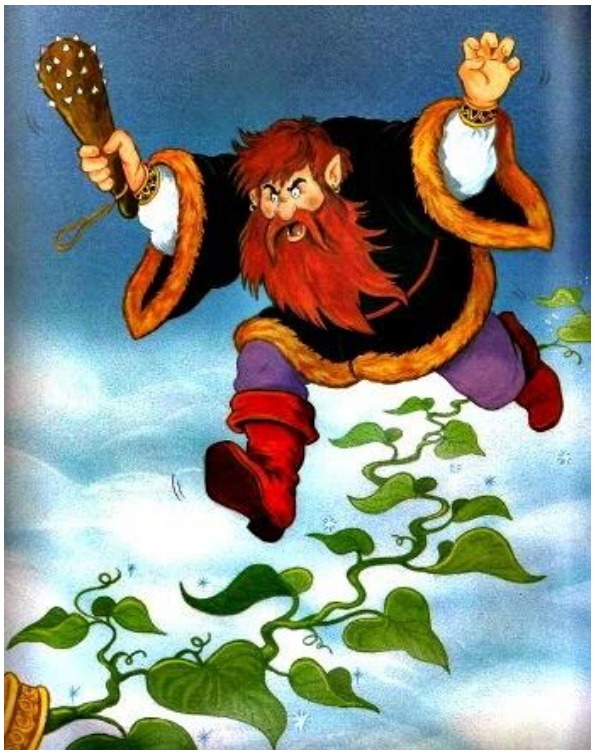

Ο ‘‘δράστης’’ γίγαντας από ‘‘Ο Τζακ και η φασολιά’’

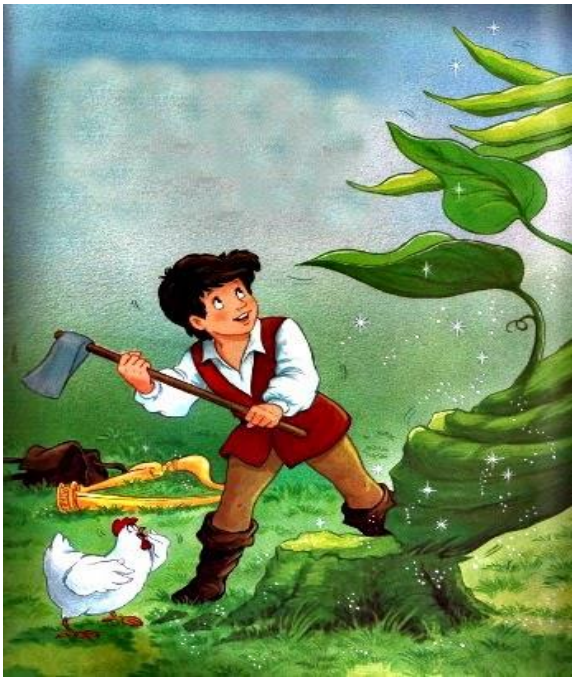

Ο Τζακ που κόβει χαρούμενος τη φασολιά

Το χαρούμενο τέλος από ‘‘Ο Τζακ και η φασολιά’’

Ο Κοντορεβιθούλης την ώρα που αφαιρεί από το γίγαντα τις μαγικές μπότες